

podržavanje otočkih područja i područja niske gustoće naseljenosti pri prijelazu na gospodarstvo koje je u većoj mjeri kružno

Prioritetna os – Prioritet ulaganja – Posebni cilj 3-1-1

3. prioritetna os: Zaštita i promicanje prirodnih i kulturnih resursa Mediterana

<https://interreg-med.eu/>

Isporučevina 4.4.1: Replikacijski paket: Sintetička inačica procijenjenih regionalnih strategija

WP4: Prijenos

Aktivnost 4.1.: Procjena radi poboljšanja: evaluacija i primitak regionalnih/nacionalnih strategija

Glavni partner: Agencija za energiju i vodu (engl.: The Energy and Water Agency)

Sadržaj

Popis kratica i pojmova	2
1. Uvod	3
2. Pregled bibliografije	4
3. Metodološki pristup za evaluaciju strategije	5
4. Evaluacija po strategiji	11
4.1. Albanija	11
4.2. Balearski otoci	17
4.3. Kreta	24
4.4. Cipar	28
4.5. Malta	34
5. Glavni zaključio pet strategija INCIRCLE	40
5.1. Glavni izazovi s kojima se suočava pet partnerskih teritorija	40
5.2. Glavni rezultati evaluacije strategija	41
5.2.1. Kružnost pet strategija	41
5.2.2. Ograničenja rezultata kružnosti i preporuka	44
5.2.3. Trajanje provedbe pet strategija	46
5.2.4 Dugoročna isplativost strategija	46
6. Zaključci	47

Popis kratica i pojmova

EBRD	Europska banka za obnovu i razvoj
BDP	Bruto domaći proizvod
GHG	Staklenički plin
GVA	Bruto dodana vrijednost
HORECA	Hoteli, restorani, kafići i catering
NECP	Nacionalni energetska i klimatski plan
SSSA	Škola naprednih studija Sant' Anna (engl. Sant' Anna School of Advanced Studies)
SUMP	Plan održive urbane mobilnosti
TCCA	Procjena turističkog prihvatnog kapaciteta
WTO	Svjetska turistička organizacija

1. Uvod

Cilj je projekta INCIRCLE Interreg MED¹ poduprijeti otočna i slabo naseljena područja Sredozemnog mora kako bi se odgovorilo na rastuće ekološke izazove prouzročene turističkim aktivnostima promidžbom primjene načela kružnog gospodarstva u turističkom sektoru. U tu svrhu projekt INCIRCLE razvio je zajednički metodološki okvir za one osobe sa strateškom ulogom kako bi ih vodio prema održivom planiraju i rješenju za turistički sektor uklapanjem kružnih aspekata tijekom svih faza stvaranja politika.

U ovom izvješću „Sintetička inačica procijenjenih regionalnih strategija” sažeti su glavni aspekti **isporučevine 4.1.2: Skup izvješća o procjeni regionalnih/nacionalnih strategija** (Agencija za energiju i vodu, 2021a), uz opseg za upotrebu za pomoć replikacijskim aktivnostima (D4.4.1: *Replikacijski paket*). Isporučevina 4.1.2 nadovezuje se na ostale isporučevine projekta INCIRCLE uključujući **isporučevinu 3.1.1: Operativni model** (AREA Science Park, 2021), koji djeluje kao metodološki alat za izradu nacrtu strategija i koji je podržan **isporučevinom 3.3.1: Skup pokazatelja kružnog turizma INCIRCLE** (Sant' Anna School of Advanced Studies, 2020.a) i **isporučevinom 3.5.3: Izvješća o procjeni trenutačnog stanja kružnog turizma na partnerskim teritorijima** (Sant' Anna School of Advanced Studies , 2020.b).

U ovom dokumentu predstavljeni su nalazi evaluacije pet predloženih kružnih strategija razvijenih za Albaniju, Balearske otoke, Kretu, Cipar i Maltu. Strategije su usredotočene na stupove projekta INCIRCLE, uključujući gospodarenje vodom i otpadom, učinkovitu upotrebu energije, održivu mobilnost i upravljanje međusektorskim pitanjima.

---

¹ Projekt je sufinancirao Europski fond za regionalni razvoj.

2. Pregled bibliografije

Svjetska turistička organizacija (WTO) 1995. godine pridružila se ostalim međunarodnim organizacijama na prvom Međunarodnom sastanku na vrhu o održivom turizmu. Sharpley (2000.), identificira dva glavna aspekta definicije održivog turizma: održivi turizam kao gospodarska aktivnost i turizam kao element širih održivih politika. Obe definicije uključuju primjenu održivih načela kojima odredišta mogu maksimizirati pozitivan doprinos turizma u nekoliko gospodarskih sektora.

Sredozemna regija imala je više od 400 milijuna međunarodnih turista u 2019., što je stvorilo 11 milijuna poslova. Posljedično turistički je sektor zaslužan za 15 % regionalnog BDP-a uz 75 %-tni rast od 1995. (Fosse, Kosmas i Gonzalez, 2021.). To zajedno s raznovrsnim ugroženim ekosustavima karakterističnima za Sredozemno more i rasponom uništavanja okoliša na Sredozemlju naglašava važnost održivih praksi u tako važnom sektoru. Pored toga, te sile imaju posljedice na sam turistički sektor o kojem brojne regije na Sredozemlju ovise. Pomoću Sredozemne strategije održivog razvoja 2016. – 2025. i zajednice održivog turizma MED usvajaju se mjere za stvaranje puta do održivog sredozemnog turističkog sektora (UNEP/MAP, 2016.).

Na široj skali, na razini EU-a, usvajaju se ostale politike koje utječu na prelazak na održivi turizam. EU utječe na prijelaz na održivi turizam na četiri glavna načina: priopćenjima Komisije koja izravno utječu na turizam, tematskim i istraživačkim mrežama, posebnim radnjama čiji je cilj promicati održivi razvoj turizma i politikama u drugim tematskim poljima koje utječu na turizam i njegovu održivost (INTERREG Danube Transnational Programme, 2018). Posljednji put u ožujku 2021. Europski parlament izradio je nacrt strategije EU-a za održivi turizam (Europski parlament, 2021.) čiji je cilj ponovna izgradnja turističkog sektora u eri nakon bolesti COVID-19, s promjenom fokusa politike unutar okvira Unije, jačanjem održivijeg prelaska, jamčeći odgovoran i pametniji turistički sektor i iznova osmišljavajući koncept turizma pri planiranju budućnosti te industrije. Europski Zeleni dogovor na čelu je kružnih praksi u svim poljima u EU-u, uključujući i turistički sektor. Djeluje kao putokaz do ispunjenja održivih ciljeva do 2030. i 2050. pomoću nekoliko međusektorskih politika koje izravno i/ili neizravno doprinose kružnijem turističkom sektoru. To uključuje strategiju održive mobilnost, strategiju od farme do vilice i akcijski plan kružnog gospodarstva (Fetting, 2020.). Stalna pažnja koju Europska komisija pruža održivosti dovela je i do razvoja europskog sustava indikatora za plan EU-a za održivi razvoj, što je pak dovelo do Europskog sustava turističkih indikatora za održivi turizam. Sustav je usredotočen na praćenje, upravljanje i unaprjeđenje održivosti turističkih odredišta. Politike, smjernice i radnje tiču se sektora otpada, vode, energetike i mobilnosti za koje se smatra da utječu na održivost u turističkoj industriji i smatraju se neizostavnim dijelom razvoja kružnih strategija za turistički sektor u sklopu projekta INCIRCLE.

Iz međunarodne perspektive nekoliko dionika i organizacija počelo je baviti se konceptom kružnosti i razvijati strategije za tvrtke i donositelje politika kako bi se olakšao ovaj prijelaz. Zaklada Ellen MacArthur osnovana je 2010. radi širenja inovativnih ideja o održivosti i ubrzanja prijelaza na kružno, regenerativno i obnovljivo gospodarstvo. Pomoću svojeg okvira kružne nabave Zaklada pruža pregled intervencijskih točaka koje tvrtke i donositelji politika mogu iskoristiti kako bi donosili kružnije odluke o nabavi i uključili svoje dobavljače u razgovore i suradnička kružna partnerstva. Slično tome, McKinsey i ostali razvili su okvir ReSOLVE koji ključne komponente kružnosti primjenjuje u šest radnji: obnova, dijeljenje, optimizacija, petlja, virtualizacija i razmjena (McKinsey i ostali, 2016.).

3. Metodološki pristup za evaluaciju strategije

Strategije partnera procijenjene su pomoću **isporučevine 4.1.1: Evaluacijski paket: Okvir procjene strategije** (Agencija za energiju i vodu, 2021.b). Evaluacijski paket sastoji se od dvaju zasebnih dokumenata: Okvirno izvješće o evaluaciji strategije i Predložak sintetičkog sažetka strategije. Ova evaluacija prati strukturiran i formativan pristup s namjerom poboljšanja vrijednosti i djelotvornosti nacrtu strategije (formacija počinje kroz **isporučevinu 3.1.1: Operativni model**). U ovoj evaluaciji prvo je dan **sažetak** svake strategije kratko navodeći kontekst strategije u smislu prikaza trenutnog stanja turističkog sektora i njegove kružnost služeći se opisom sadašnjeg stanja svakog stupa projekta INCIRCLE.

Analiza jaza provodi se iz dviju glavnih perspektiva kako bi se utvrdile razlike:

1. između zajedničke vizije, ciljeva i glavnih ciljanih vrijednosti onako kako su identificirane u Strategiji INCIRCLE i relevantnoj postojećoj politici na partnerskom teritoriju i
2. između mjera INCIRCLE određenih u strategiji (kako je razrađeno u Sintetičkom sažetku strategije) i zatraženih ciljeva strategije.

Ovaj pristup jamči identifikaciju jazova na koje strategija INCIRCLE nije pružila odgovor uspoređujući strategiju s relevantnim politikama na partnerskom teritoriju, kao i s potrebama tog teritorija kako su prepoznate u kontekstu i u savjetovanju s dionicima. To se provodi na razini svakog stupa INCIRCLE (podrobnije objašnjenje analize jaza pronađite u isporučevini 4.1.2: *Skup izvješća o procjeni regionalnih/nacionalnih strategija*).

Troškovi mjera INCIRCLE, koje su raščlanjene prema stupovima INCIRCLE (voda, energetika, otpad, mobilnost i horizontalan pristup) i pet načela INCIRCLE (smanjivanje, regeneracija, ponovno promišljanje, inovacije, ponovno vrednovanje), dobiveni su iz Strategije. Mora se uočiti, s druge strane, da je trošak određenog broja mjera možda potcijenjen jer informacije o troškovima nisu dostupne, dok su s druge strane troškovi drugih mjera možda precijenjeni jer se odnose na mjere koje nisu specifične za turistički sektor. Stoga, u potonjem slučaju, troškovi mogu obuhvaćati cijeli proračun predviđen za te radnje, koje se općenito odnose na infrastrukturna ulaganja koja se obično poduzimaju u korist svih sektora na teritoriju, a ne nužno baš za turistički sektor.

Sljedeći korak u ovom postupku evaluacije jest **izračun kružnosti strategije**, proveden prema zahtjevima revidiranog Evaluacijskog okvira strategije (Agencija za energiju i vodu, 2021.b). Dotični okvir služi se različitim metrikama i mjerama za ispitivanje kružnosti strategija INCIRCLE. Za svaki od pet načela INCIRCLE okvir identificira pet mjera od kojih je svaka usredotočena na različiti stup. Metrika omogućava normativna pitanja kojima se istražuje prisutnost ili odsutnost prikladnih mjera u strategiji, pri čemu svaka metrika obuhvaća pet vrsta mjera za doprinos procjeni strategije. Ukupno 125 vrsta mjera identificirano je u Evaluacijskom okviru, a one su ravnomjerno raspodijeljene na pet stupova. Cjeloviti popis mjera identificiranih u Evaluacijskom okviru dostupan je u Prilogu A ovog dokumenta. Grupirane su prema stupu i označene brojevima od 1 do 25 slijedeći isti redoslijed kojim se pojavljuju u izvješću Evaluacijskog okvira. Nadalje, vizualni prikaz ovih mjera može se pronaći u Prilogu B.

25 vrsta mjera za svaki stup ključne su za izračun kružnosti strategija budući da pružaju osnovu za dodjelu rezultata mjerama INCIRCLE za partnerski teritorij. Svaka vrsta mjera ima ocjenu izraženu kao **0**, **1** ili **2** u skladu sa zahtjevima vrste mjere. Nadalje, težinski faktor dodijeljen je svakoj metrici tako da vrste mjera koje pripadaju

stupovima „voda”, „energetika”, „otpad” i „mobilnost” imaju **težinski faktor 2**, a horizontalne mjere imaju **težinski faktor 4** jer su relativno važnije u pružanju potpore za postizanje kružnosti strategije.

Na tim osnovama strategiji se dodjeljuje ukupni rezultat, koji se procjenjuje pomoću jednadžbe u nastavku:

$$Ukupni\ rezultat = \sum_{n=1}^5 rezultat_{Načelo}$$

1. jednadžba

Gdje se rezultat prema svakom načelu, obuhvaćajući pet stupova (voda, energetika, otpad, mobilnost i horizontalne mjere) procjenjuje kako slijedi:

$$rezultat_{Načelo} = \sum_{n=1}^5 \left(\frac{\sum_{n=1}^x W_{Metrika} \times R_{Vrsta\ mjere}}{x} \right)$$

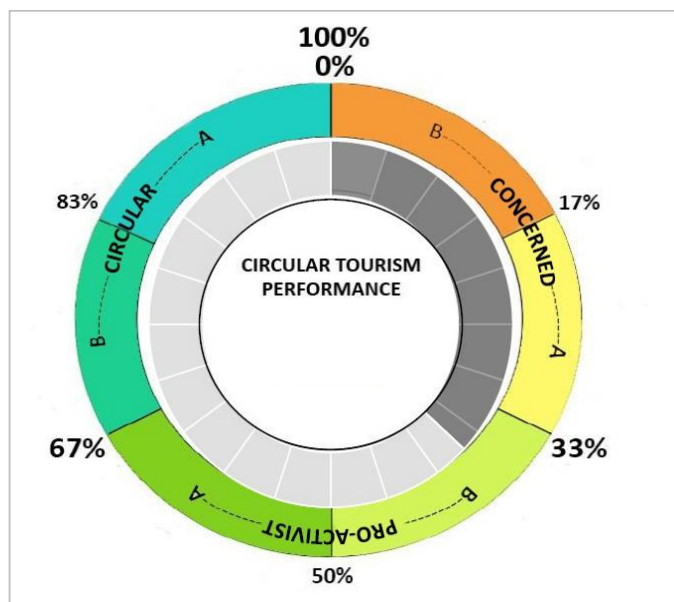
2. jednadžba

Gdje je: W težinski faktor,
 R je ocjena, a
 x je broj predloženih mjera.

Svaka strategija može dobiti maksimalni rezultat od 24 boda za svako pojedino načelo i maksimalni ukupni rezultat za strategiju od 120 bodova. Konačni globalni rezultat iskazuje se u postotcima na temelju osnove maksimalnog rezultata od 120 bodova. Klasificira se i u smislu klasifikacija kružnog učinka turizma kako je utvrđeno u 3. radnom paketu, isporučevini 3.5.3 (Sant' Anna School of Advanced Studies, 2020.b), kako je prikazano na slici 1.

Slika 1. Klasifikacije kružnog učinka turizma prema SSSA-i

Izvor: isporučevina 3.5.3. u projektu INCIRCLE: 10 izvješća o procjeni trenutnog stanja kružnog turizma na partnerskim teritorijima (Sant' Anna School of Advanced Studies, 2020.).

U skladu sa zahtjevima definiranog Evaluacijskog okvira, mjere strategije INCIRCLE u ovoj se procjeni evaluiraju:

1. mapiranjem svake mjere u strategiji pomoću vrsta mjera u Evaluacijskom okviru povezivanjem svake mjere strategije s elementima vrste mjera,
2. dodjelom ocjene svakoj mjeri u skladu sa zahtjevima povezane vrste mjere i pripisivanjem težinskog faktora ocjeni u skladu sa stupom mjere i
3. izračunom rezultata po načelu pomoću prethodno navedene 2. jednadžbe, koji se zatim ubacuje u 1. jednadžbu kako bi se ustanovio ukupni rezultat strategije.

Na temelju 1. i 2. jednadžbe, kako je utvrđeno u ažuriranom Evaluacijskom okviru, maksimalni rezultat od 120 bodova može se postići ako je u strategiji predložena barem jedna mjera za svaki stup i načelo. Ako je u strategiji predložen neki drugi broj mjera za svaki stupom i stoga svako načelo, rezultat za to načelo računa se prema broju prisutnih mjera. Ovim se pristupom smanjuje pristranost u broju mjera za svaki stup, gdje se rezultat računa na temelju stvarnog broja mjera. Nadalje, svaka strategija može dobiti maksimalni rezultat od 40 bodova za horizontalni stup i maksimalni rezultat od 20 bodova za svaki drugi pojedini stup (voda, energetika, otpad i mobilnost).

Slijedeći ovaj pristup, svaka se mjera strategije mapira pomoću elemenata vrste mjera pod relevantni stup. To znači da se pri evaluaciji mjera strategije dodjela mjera svakom stupu u sklopu Sintetičkog sažetka strategije preispituje kako bi se procijenilo odgovara li mjera jasno definiciji stupa. Razumije se da postoje ključne veze između stupova tako da poduzete radnje mjera pod jednim stupom izravno ili neizravno utječu na druge stupove. Kako bi se procijenila dodjela mjera tih pet stupova INCIRCLE, u ovoj evaluaciji strategije utvrđena su različita područja ključnih potreba na koja mjere strategije pod svakim stupom mogu odgovoriti. Ona su prikazana u tablici 1. koja je izrađena na temelju pregleda dostupne dokumentacije za projekt INCIRCLE i daljnjeg sekundarnog istraživanja.

Tablica 1. Područja ključnih potreba pod svakim stupom INCIRCLE

Izvor: Na temelju autorova tumačenja stupova INCIRCLE. isporučevina 4.1.2 u projektu INCIRCLE: Skup izvješća o procjeni regionalnih/nacionalnih strategija, Agencija za energiju i vodu (2021.a).

Stup	Relevantna područja kojima se mjere trebaju baviti iz perspektive ponude i potražnje
Voda	Upravljanje potražnjom za vodom, optimizacija upotrebe vode, očuvanje i obnova izvora vode, reklamacija otpadnih voda i alternativni sustavi proizvodnje vode
Energetika	Upravljanje potražnjom za energijom i optimizacija upotrebe energije, diversifikacija energetske izvora i razvoj obnovljivih sustava energije za rješavanje pitanja upotrebe energije posebice u zgradama, za rasvjetu, hlađenje i grijanje zraka, grijanje vode i kuhanje
Otpad	Smanjenje stvaranja otpada na izvoru, optimizacija razdvajanja otpada, smanjenje odlaganja otpada na odlagališta i povrat materijala i energije
Mobilnost	Razvoj održivih prijevoznih rješenja i potporne infrastrukture i razvoj načina kolektivnih prijevoznih sustava
Horizontalni stup	Upravljanje ključnim vezama između stupova i uslugama ekoloških sustava pomoću integriranih rješenja za međusektorska pitanja, uključujući ublažavanje i prilagodbu na klimatske promjene, razvoj integrirane politike i zaštite prirodnih staništa, između ostaloga

U evaluaciji strategije izvedene su pojednostavljene, no različite definicije pet načela na temelju definicija u isporučevini 3.3.1: Skup pokazatelja kružnog turizma INCIRCLE (tablica 2.).

Tablica 2. Definicija pet načela INCIRCLE

Izvor: isporučevina 3.3.1 u projektu INCIRCLE: Skup pokazatelja kružnog turizma INCIRCLE, Sant' Anna School of Advanced Studies (2020.).

Načelo	Smanjivanje
Definicija	Načelo smanjivanja većinom je usredotočeno na prirodni kapital. Od donositelja odluka – i na razini turističkog odredišta i na razini turističkih industrija – zahtijeva da maksimiziraju učinkovitost, produktivnost i intenzitet resursa. Načelo smanjivanja promiče pomak prema dematerijalizaciji i upotrebi obnovljivih resursa, sekundarnih sirovina i nusproizvoda. Postignuće ovog načela snažno je podržano zatvorenim ciklusima. Osim toga, industrijska je simbioza ključna strategija za smanjenje. Za provedbu načela smanjivanja potreban je snažan angažman dionika. Riječ je o akterima koji su i izravno (tj. donositelji odluka u turističkom odredištu i turističkim industrijama) i neizravno (tj. dionici u turističkom odredištu i turističkim industrijama) uključeni u upravljanje turističkim odredištem i turističkim industrijama. Stoga suradnja između aktera glede cijelog kapitala osnovna je poluga za ispunjenje načela smanjivanja. U ovoj perspektivi kvaliteta mreže na turističkom odredištu postaje ključna, zajedno s prirodom i jačinom veza između dionika.
Načelo	Obnavljanje
Definicija	Za potrebu načela obnavljanja potrebno je usvojiti holističku i sustavnu viziju u integriranom upravljanju svim kapitalima. Uistinu, ovo načelo obuhvaća sve kapitalne (tj. prirodni, društveni, izgrađeni, ljudski) i u njihovoj ravnoteži pronalazi svoje ispunjenje. U kontekstu prirodnog kapitala, načelo obnavljanja od aktera na razini turističkog odredišta i na razini turističkih industrija zahtijeva da ponovno uspostave i obnove okolišnu imovinu. Okolišna imovina obuhvaća abiotičke čimbenike i tijekove i imovinu i usluge ekoloških sustava. Oporavak znači vraćanje nečeg u ranije dobro stanje. Obnova znači unaprijeđenje mjesta ili sustava, posebice čineći ga aktivnijim ili uspješnim. U kontekstu lokalne zajednice, stvaranjem zajedničke vrijednosti i zajedničke vizije moguće je obnoviti pojedince i društvo. Stoga, podupire dobrostanje ljudi, održivi razvoj zasnovan na lokalnom znanju i povjerenju, strukture zasnovane na zajednicama i složene strukture upravljanja.

	Načelo obnavljanja od donositelja odluka traži da osmisle svoje socioekonomske sustave kao ekološke socioekonomske sustave.
Načelo	Ponovno promišljanje
Definicija	Načelo ponovnog promišljanja zahtijeva od donositelja odluka da dramatično odbiju linearni pristup usvajajući novi način razmišljanja o postupcima upravljanja resursima raznih kapitala. Dizajn je u središtu novog načina razmišljanja, zajedno s pristupom životnog ciklusa. Za provedbu načela ponovnog promišljanja potrebni su integrirani procesi zajedničkog donošenja odluka. Ispunjavanje načela ponovnog promišljanja temelji se na snažnoj svjesnosti o učincima koje odluke imaju u pogledu resursa raznih kapitala u svim fazama životnog ciklusa proizvoda i usluga. Svjesnost o toj vrsti učinaka poboljšava donošenje odgovornih odluka i povećava osjećaj odgovornosti. Potreba za svjesnošću podrazumijeva dostupnost informacija i odgovarajuće procese upravljanja informacijama. Nove tehnologije, internet stvari, sljedivost i veliki podaci mogu poduprijeti provedbu ovog načela. Servitizacija, stvaranje, suupravljanje, dijeljenje i masovna prilagodba mogu pogoniti novog načina razmišljanja.
Načelo	Inovacije
Definicija	Načelo inovacija od donositelja odluka zahtijeva da budu inovativni. Inovacija se odnosi na upotrebu nove ideje ili metode. Ove vrste procesa vidljive su u veoma različitim područjima radnji, primjerice, tehnologijama, upravljanju organizacijom, materijalima, proizvodima, operativnim procesima, kao i na društvenoj razini. Konkretno, društvena inovacija odnosi se na nova rješenja koja istodobno ispunjavaju društvenu potrebu i dovode do novih ili poboljšanih sposobnosti i odnosa i bolje upotrebe imovine i resursa. U ovoj perspektivi društvene su inovacije u međuvremenu dobre za društvo i poboljšavaju sposobnost društva da djeluje. Ispunjenje ovog načela snažno je poduprto sposobnošću za promjenu i temelji se na suradnji između dionika i ljudi. Načelo inovacija povezano je i podržava sva ostala načela modela.
Načelo	Ponovno vrednovanje
Definicija	Načelo ponovnog vrednovanja odnosi se na sposobnost donositelja odluka da sačuvaju vrijednost resursa i proizvoda u različitim gospodarskim ciklusima. Ovu vrstu sposobnosti može podržati nekoliko vrsta radnji, primjerice održavanje i popravak, ponovna upotreba, prenamjena, preuređenje, ponovna proizvodnja, remont, renoviranje, recikliranje, obnova. Ovim načelom posebno se zahtijeva povećanje ukupnog kapaciteta ciklusa za kreativnu ponovnu upotrebu. Kreativna ponovna upotreba odnosi se na upotrebu na takav način kojim se stvara proizvod veće kvalitete ili vrijednosti od izvornog. Konkretnije, kreativna ponovna upotreba može se spominjati u kontekstu postupka pretvaranja sekundarnih sirovina / nusproizvoda u nove materijale, komponente ili proizvode veće kvalitete, poboljšane funkcionalnosti i/ili veće vrijednosti. Postignuće ovog načela poduprto je suradnjom i integriranim upravljanjem resursima svih kapitala.

Na temelju gore opisanog obrazloženja sve mjere navedene u partnerovoj strategiji evaluiraju se i dodjeljuje im se rezultat. Mjere koje potpadaju pod bilo koji od triju slučajeva u nastavku budu se kako slijedi:

1. Ako je mjera kategorizirana pod određenim stupom, a ne ispunjava potrebe stupa kako je opisano u prethodnoj tablici 1., prenosi se i boduje pod relevantnim stupom. Stoga, u svrhu jednostavnosti i dosljednosti, mjera se klasificira pod određenim stupom ako njezin primarni cilj rješava područje potrebe pod tim stupom. U kontekstu horizontalnog stupa, očekuje se da se mjere razvijaju na način da se resursima upravlja kolektivno radi međusektorske koristi turističkog sektora.
2. Ako je ista mjera navedena u različitim odjeljcima istog stupa, rezultat se dodjeljuje jednom ako mjera ispunjava zahtjeve samo jedne vrste mjere.
3. Ako je ista mjera navedena za više stupova, uključujući horizontalni:

- prvo se dodjeljuje rezultat pod najrelevantnijim stupom u skladu s područjima ključnih potreba utvrđenih u prethodnoj tablici 1. i
- dodjeljuje se drugi rezultat za horizontalni stup ako mjera očito pokazuje da se primjenjuje holistički pristup za turistički sektor, baveći se barem dvama različitim stupovima (npr. otpadom i prirodnim staništem, otpadom i proizvodnjom hrane itd.).

Nadalje, ako poveznica između cilja mjere i klasifikacije mjere pod načelom/načelima INCIRCLE nije očito jasno, predlaže se revidirana klasifikacija „načela” u skladu s definicijama navedenima u prethodnoj tablici 2. U svrhu jednostavnosti i dosljednosti klasifikacija mjera pod načela provodi se u skladu s njihovim primarnim ciljem. Ova klasifikacija, međutim, nema utjecaja na konačni ukupni rezultat strategije.

Okvirna matrica razvijena je radi evaluacije svake mjere strategije navedene za pet stupova u Predlošku sintetičkog sažetka strategije (**isporučevina 4.1.1: Evaluacijski paket: Evaluacijska procjena strategije**), gdje je primijenjeno gore opisano obrazloženje. Izrađena je matrica za svaki stup, koja za svaku mjeru pruža predloženo načelo, vrstu mjere, rezultat i objašnjenje/opravdanje za izvođenje tih rezultata. Pet matrica za pet različitih strategija INCIRCLE navedene su u prilogima od C do G **isporučevine 4.1.2: Skup izvješća o procjeni regionalnih/nacionalnih strategija**. Rezultati dobiveni ovim matricama zatim su grupirani po stupu i načelu kako bi se dobio konačni rezultat kružnosti za strategiju.

Na koncu se izrađuje **preporuka i dugoročna isplativost** za strategiju, koje su usmjerene na unaprjeđenje vrijednosti i djelotvornosti strategije. Preporuke se razvijaju kako bi se riješili jazovi utvrđeni u strategiji i poboljšala njezina dugoročna održivost i utjecaj svladavanjem prepreka za dugoročni uspjeh i iskorištavanjem ključnih čimbenika za uspjeh.

4. Evaluacija po strategiji

4.1. Albanija

Albanija je zemlja u jugoistočnoj Europi s površinom od 28 748 km², koja graniči s Crnom Gorom na sjeverozapadu, Kosovom na sjeveroistoku, Sjevernom Makedonijom na istoku i Grčkom na jugu i jugoistoku. Zapadnu stranu zemlje čini obala Jadranskog mora, a na južnoj je strani obala Jonskog mora (Kotri, Xhelilaj i Alite, 2021.). 2018. godine turistički tijekom kretali su se između vrhunca od 1,5 milijuna posjetitelja ljeti u srpnju i kolovozu do oko 200 000 posjetitelja mjesečno zimi. Između 2012. i 2018. prosječni broj stranih posjetitelja u Albaniji iznosio je oko 4,7 milijuna godišnje, s godišnjim povećanjem od 12 %. Ovi tijekom i dalje povećavaju albansko stanovništvo, koje je 2018. brojilo gotovo 2,9 milijuna (Kotri, Xhelilaj i Alite, 2021.).

Geografske, kulturološke i povijesne značajke diljem albanske obale oblikuju glavni turistički proizvod koji ovaj teritorij nudi, zbog čega je turistički sektor većinom sezonske prirode (Nordic Trade Association Albania, 2020.). Uistinu, sunčane blaže diljem njezine obale glavna su atrakcija za obalni turizam. Prirodna i ruralna područja u Albaniji druge su tražene atrakcije, koje nude prilike za razvoj ruralnog turizma, planinskog turizma, ekoturizma i vanjskih aktivnosti. Turizam manifestacija i poslovni turizam, iako manje prisutan, još je jedna vrsta turističkog proizvoda koji postoji u Albaniji. Pomorski turizam, unatoč snažnom potencijalu za razvoj, još uvijek je u začetku većinom zbog nedostatka infrastrukture koja bi omogućila razvoj segmenta tržišta koji se tiču jahti, jedrenja i krstarenja. (Kotri, Xhelilaj i Alite, 2021.).

Socioekonomski razvoj zemlje ometa, između ostaloga, loša infrastruktura zbog čega se moraju riješiti infrastrukturni jazovi posebice u pogledu vode, otpada i prijevoza. Unatoč tome, turistički je sektor prije pandemije bolesti COVID-19 hvatao maha zahvaljujući godišnjem porastu u dolascima turista od otprilike 12 % u razdoblju od 2012. do 2018., s ukupno 5,93 milijuna stranih posjetitelja koji su posjetili ovu zemlju 2018. godine. Uistinu, sektor je prepoznat kao jedan od glavnih doprinositelja razvoju nacionalnog gospodarstva, pri čemu je njegov izravni i neizravni doprinos zaslužan za oko 26,2 % bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) (Kotri, Xhelilaj i Alite, 2021.).

U dokumentu strategije navedeno je da albanska obala područje glavnih popularnih turističke atrakcija, pri čemu plaže i geografske značajke diljem obale čine glavni turistički proizvod koji Albanija trenutačno nudi. Time se stvara visoka potražnja za sezonski obalni turizam, stvarajući vrhunac dolazaka turista od oko 1,5 milijuna (2018. godine) u odnosu na stanovništvo od 2,9 milijuna. Sektor je registrirao godišnji porast dolazaka turista od oko 12 % u razdoblju od 2012. do 2018. Turistički sektor prepoznat je kao jedan od glavnih doprinositelja razvoju nacionalnog gospodarstva. Uistinu, kad se uključi izravni i neizravni doprinos sektoru, aktivnost turističkog sektora donosi oko 26,2 % BDP-a. Zbog albanske gospodarske ovisnosti o turizmu Albanija je iznimno ranjiva u pogledu pandemije COVID-19. Međutim, očekuje se da će se sektor oporaviti do 2024. i nastaviti postupno rasti za 6 % godišnje do barem 2030.

Strategija INCIRCLE predstavlja pregled gospodarskog stanja zemlje karakteriziranog velikim nedostacima u razvoju ključnih infrastrukturnih sposobnosti, većinom u području vode, prijevoza i otpada, što ograničava opseg gospodarskog i društvenog razvoja u svim sektorima. Postojeće stanje svakog stupa INCIRCLE sažeto je u nastavku:

Voda: 80 % albanskog stanovništva priključeno je na vodoopskrbnu mrežu iako su vodni resursi obilni i mogu ispuniti potrebe cijelog stanovništva. U pogledu mreže prikupljanja otpadnih voda, samo 53 % stanovništva

priključeno je na pogon za obradu otpadnih voda, a situacija je dodatno pogoršana činjenicom da kapacitet postrojenja za otpadne vode dovoljan samo za 15 % stanovništva.

Mobilnost: Albanija nije povezana s ostalim kontinentima zbog ograničenog broja zračnih luka u zemlji i željeznice koja više ne funkcionira. U odnosu na pomorski prijevoz, zemlji nedostaje infrastruktura potrebna za razvijanje tržišta jahti i krstarenja, zbog čega Albanija gubi prilike za povećanje turističkih segmenata velike vrijednosti. Područje elektromobilnosti i dalje je novo u Albaniji, stoga i dalje nedostaje infrastruktura za punjenje.

Energetika: Albanija ovisi o hidroelektranama za proizvodnju struje, zbog čega je izložena rizicima od klimatskih promjena koje dovode do produženih razdoblja suše i smanjenim protocima u rijekama. Zbog toga postoji povećana potreba za diversifikacijom energetske izvora Albanije iskorištavanjem obnovljive Sunčeve energije. Drugi važni problem u albanskom energetske sektoru jesu gubici pri električnom prijenosu i distribuciji koji su veliki zahvaljujući udjelu od 23 % od proizvedenog.

Otpad: Gospodarenje otpadom karakterizira manjkava i neprikladna infrastruktura za primjereno gospodarenje otpadom, koja je većinom zasnovana na odlaganju krutog i urbanog otpada na odlagališta.

Albanija je postigla napredak, iako ograničen, u pogledu usklađivanja svoje politike i zakonodavstva sa stečevinom EU-a. Kružna gospodarska politika održava se u više albanskih strategija u čiji su okvir ugrađeni aspekti kružnosti. To je navedeno u raznim dokumentima, uključujući Nacionalnu strategiju za održivi razvoj turizma od 2019. do 2023. i ostale dugoročne strategije i planove, posebice za različite sektore vode, energetike, otpada i mobilnosti. Znatni naponi, međutim, i dalje su potrebni u pogledu primjene i provedbe, posebice u vezi s gospodarenjem otpadom, vodom, kakvoćom zraka i klimatskim promjenama.

Bez obzira na to, Albanija prima financijsku potporu koju pružaju Europska banka za obnovu i razvoj i EU, koja je korisna za povećanje konkurentnosti turističkog sektora u Albaniji. Ta će potpora biti korisna za sufinansiranje infrastrukture pogodne za turizam, poput poboljšanja cesta, voda i otpadnih voda i općinskih infrastrukturnih nadogradnji, kao i za projekte oporavka i razvoja kulturne i prirodne baštine u zemlji. Potpora se daje i za tehničku pomoć i prilike za obuku kako bi se poboljšali lokalni turistički standardi, zajamčilo sudjelovanje žena u albanskom turističkom vrijednosnom lancu i pružila znanja i vještine malim i srednjim poduzećima.

Iz prethodnog konteksta ukupnog kružnog učinka Albanije može se razumjeti da je Albanija kao turističko odredište svjesna uloge kružnog gospodarstva u turističkom sektoru kao poluge za gospodarski razvoj i za ekološki oporavak i obnovu. Uistinu, Albanija je već na putu prema kružnom gospodarskom razvoju. Glavna radna područja identificirana za albansku strategiju INCIRCLE jest ublažavanje već prepoznatih uskih grla za razvoj kružnog turizma. Pored toga, postoje prilike za Albaniju kao turističko odredište da poveća svjesnost među svojim stanovništvom i tvrtkama o važnim aspektima kružnosti, koji su nužni kako bi se podržao djelotvoran kružni prijelaz i stoga su uzeti u obzir pri oblikovanju strategije.

Kao rezultat analize konteksta i procesa savjetovanja identificirana su četiri cilja strategije INCIRCLE, koja glase:

- i. „Prijelaz na zeleniji, pametniji, otporniji sustav mobilnosti ublažavanjem negativnih učinaka trenutačnog sustava prijevoza na okoliš, sigurnost, mobilnost i bioraznolikost,
- ii. olakšanje iskorištavanja znatnih obnovljivih izvora energije, posebice hidroelektrična postrojenja, resurse biomase i biogoriva,

- iii. ekološko gospodarenje otpadom sprječavanjem i svođenjem otpada na najmanju moguću mjeru i smanjenjem negativnih utjecaja stvaranja otpada poboljšanjem sustava gospodarenja otpadom i učinkovitosti upotrebe resursa i smanjenjem općenitih negativnih utjecaja upotrebe resursa,
- iv. poboljšanje učinkovitosti i kakvoće vodoopskrbnog i kanalizacijskog sustava”.

U tablicama koje slijede prikazane su mjere INCIRCLE predložene u albanskoj strategiji kategorizirane prema stupovima kako je navedeno u Sintetičkom sažetku strategije.

Tablica 3. Mjere INCIRCLE za stup „voda” za Albaniju

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Albaniju

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na upravljanje učinkovitosti upotrebe vode / potražnjom za vodom	1	Širenje pristupa mreži za sigurnu i kvalitetnu opskrbu stanovništva vodom
	2	Širenje pristupa stanovništva priključenog na kanalizacijski sustav
	3	Usklađivanje nacionalnog pravnog okvira za vodoopskrbu i kanalizaciju s direktivama o vodi EU-a (Okvirna direktiva o vodama itd.)
Ostale relevantne mjere	1	Povećanje postotka stanovništva priključenog na postrojenje za obradu otpadnih voda razvijanjem Nacionalne strategije upravljanja kanalizacijom
	2	Planiranje i financiranje prioriternih projekata za ulaganja u sektor vodoopskrbe i kanalizacije u obalnim turističkim područjima

Tablica 4. Mjere INCIRCLE za stup „energetika” za Albaniju

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Albaniju

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na razvoj obnovljivih energetske sustava	1	Osnivanje posebne agencije za obnovljivu energiju
	2	Razvoj podzakonskih propisa o toplini i povezanog sveobuhvatnog okvira
	3	Podizanje javne svijesti o koristima obnovljive energije
	4	Jačanje potpornih mehanizama za upotrebu obnovljive energije
Mjere koje se odnose na optimizaciju grijanja i hlađenja u turističkim objektima	1	Razvoj podzakonskih propisa o toplini i povezanog sveobuhvatnog okvira

Tablica 5. Mjere INCIRCLE za stup „otpad” za Albaniju

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Albaniju

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na optimizaciju razdvajanja vode i reciklaže	1	Ažuriranje zakona o integriranom gospodarenju otpadom u Albaniji
	2	Razvoj potpunih lokalnih planova za integrirano gospodarenje otpadom i općinskih propisa u svim općinama i njihova odobrenja u općinskim vijećima
	3	Izrada nacrtu plana paketa za gospodarenje otpadom i programa sprječavanja otpada kao potpora provedbi Strateških dokumenata o politikama integriranog gospodarenja otpadom i akcijskom planu
	4	Organiziranje godišnjih kampanja svjesnosti s motom „Učinimo to” kojima se promiče ekološki odgovorno ponašanje za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i reciklažu
Mjere koje se odnose na povećano smanjenje otpada na izvoru	1	Ažuriranje zakona o integriranom gospodarenju otpadom u Albaniji
	2	Razvoj potpunih lokalnih planova za integrirano gospodarenje otpadom i općinskih propisa u svim općinama i njihova odobrenja u općinskim vijećima
	3	Izrada nacrtu plana paketa za gospodarenje otpadom i programa sprječavanja otpada kao potpora provedbi Strateških dokumenata o politikama integriranog gospodarenja otpadom i akcijskom planu
	4	Izrada nacrtu i provedba „zelene nabave” u Albaniji*
Ostale relevantne mjere	1	Uspostava sustava za dokumentiranje, obavješćavanje i izradu statistike o stvaranju otpada, prijenosu i obradi na nacionalnoj i lokalnoj razini

* Smatra se da je bolje da se mjera dodijeli horizontalnom stupu budući da je opsegom šira.

Tablica 6. Mjere INCIRCLE za stup „mobilnost” za Albaniju

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Albaniju

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere kojima se promiče razvoj održivih prijevoznih rješenja	1	Širenje šetnica i biciklističkih staza koje povezuju albanska turistička središta i plaže, kao i unutar gradskih središta i atrakcija
	2	Izrada pravnog okvira za instalaciju privatnih i javnih mjesta za punjenje električnih vozila
	3	Razvoj i provedba plana za dugoročnu infrastrukturnu mrežu postaja za punjenje, uključujući instalaciju postaja za brzo punjenje na glavnim dionicama u Albaniji
	4	Mjere podizanja javne svjesnosti kako bi se zajamčilo znanje o električnim vozilima i njihovim prednostima. Prijedlozi za nacionalne i lokalne poticaje (financijske i nefinancijske) radi poticanja kružne mobilnosti koja bi trebala promicati širu upotrebu električnih vozila
Mjere kojima se promiče razvoj infrastrukture potrebne za održavanje poboljšanih	1	Širenje šetnica i biciklističkih staza koje povezuju albanska turistička središta i plaže, kao i unutar gradskih središta i atrakcija
	2	Izrada pravnog okvira za instalaciju privatnih i javnih mjesta za punjenje električnih vozila

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
	3	Razvoj i provedba plana za dugoročnu infrastrukturnu mrežu postaja za punjenje, uključujući instalaciju postaja za brzo punjenje na glavnim dionicama u Albaniji

Tablica 7. Mjere INCIRCLE za horizontalni stup za Albaniju

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Albaniju

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Pristup čvora za povezivanje četiriju stupova INCIRCLE	1	Izrada pravnog okvira za instalaciju privatnih i javnih mjesta za punjenje električnih vozila
	2	Razvoj i provedba plana za dugoročnu infrastrukturnu mrežu postaja za punjenje, uključujući instalaciju postaja za brzo punjenje na glavnim dionicama u Albaniji
	3	Osnivanje posebne agencije za obnovljivu energiju
	4	Izrada nacrtu i provedba „zelene nabave” u Albaniji
Integracija turizma s prirodnim područjima i okolnim zajednicama	1	Širenje šetnica i biciklističkih staza koje povezuju albanska turistička središta i plaže, kao i unutar gradskih središta i atrakcija
	2	Jačanje potpornih mehanizama za razvoj obnovljive energije
	3	Izrada nacrtu i provedba „zelene nabave” u Albaniji
	4	Organiziranje godišnjih kampanja svjesnosti s motom „Učinimo to” kojima se promiče ekološki odgovorno ponašanje za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i reciklažu
	5	Planiranje i financiranje prioritarnih projekata za ulaganja u sektor vodoopskrbe i kanalizacije u obalnim turističkim područjima
Savjetovanje i dopiranje	1	Mjere podizanja javne svjesnosti kako bi se zajamčilo znanje o električnim vozilima i njihovim prednostima Prijedlozi za nacionalne i lokalne poticaje (financijske i nefinancijske) radi poticanja kružne mobilnosti koja bi trebala promicati širu upotrebu električnih vozila
	2	Podizanje javne svijesti o koristima obnovljive energije
	3	Ažuriranje zakona o integriranom gospodarenju otpadom u Albaniji
	4	Izrada nacrtu plana paketa za gospodarenje otpadom i programa sprječavanja otpada kao potpora provedbi Strateških dokumenata o politikama integriranog gospodarenja otpadom i akcijskom planu
	5	Izrada nacrtu i provedba „zelene nabave” u Albaniji
Istraživanje i inovacije	1	Širenje šetnica i biciklističkih staza koje povezuju albanska turistička središta i plaže, kao i unutar gradskih središta i atrakcija
	2	Mjere podizanja javne svjesnosti kako bi se zajamčilo znanje o električnim vozilima i njihovim prednostima Prijedlozi za nacionalne i lokalne poticaje (financijske i

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
		nefinancijske) radi poticanja kružne mobilnosti koja bi trebala promicati širu upotrebu električnih vozila
	3	Razvoj podzakonskih propisa o toplini i povezanog sveobuhvatnog okvira
	4	Jačanje potpornih mehanizama za razvoj obnovljive energije
	5	Planiranje i financiranje prioriternih projekata za ulaganja u sektor vodoopskrbe i kanalizacije u obalnim turističkim područjima
Sveobuhvatno donošenje politika	1	Širenje šetnica i biciklističkih staza koje povezuju albanska turistička središta i plaže, kao i unutar gradskih središta i atrakcija
	2	Razvoj podzakonskih propisa o toplini i povezanog sveobuhvatnog okvira
	3	Jačanje potpornih mehanizama za upotrebu obnovljive energije
	4	Organiziranje godišnjih kampanja svjesnosti s motom „Učinimo to” kojima se promiče ekološki odgovorno ponašanje za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i reciklažu
	5	Planiranje i financiranje prioriternih projekata za ulaganja u sektor vodoopskrbe i kanalizacije u obalnim turističkim područjima

4.1.1. Rezultati strategije – Albanija

Analizom jaza pronađeno je nekoliko problema u strategiji, uključujući i to da se neke mjere ne odnose posebno na turistički sektor, već na cijelo gospodarstvo zbog čega je teško procijeniti njihov izravni doprinos turističkom sektoru. Uočeno je i da su predložene mjere usredotočene na ograničen broj načela, stoga ostala načela poput aspekta inovacija nisu dobro razvijena. Trebaju se naglasiti i angažman dionika i poboljšanje procesa upravljanja.

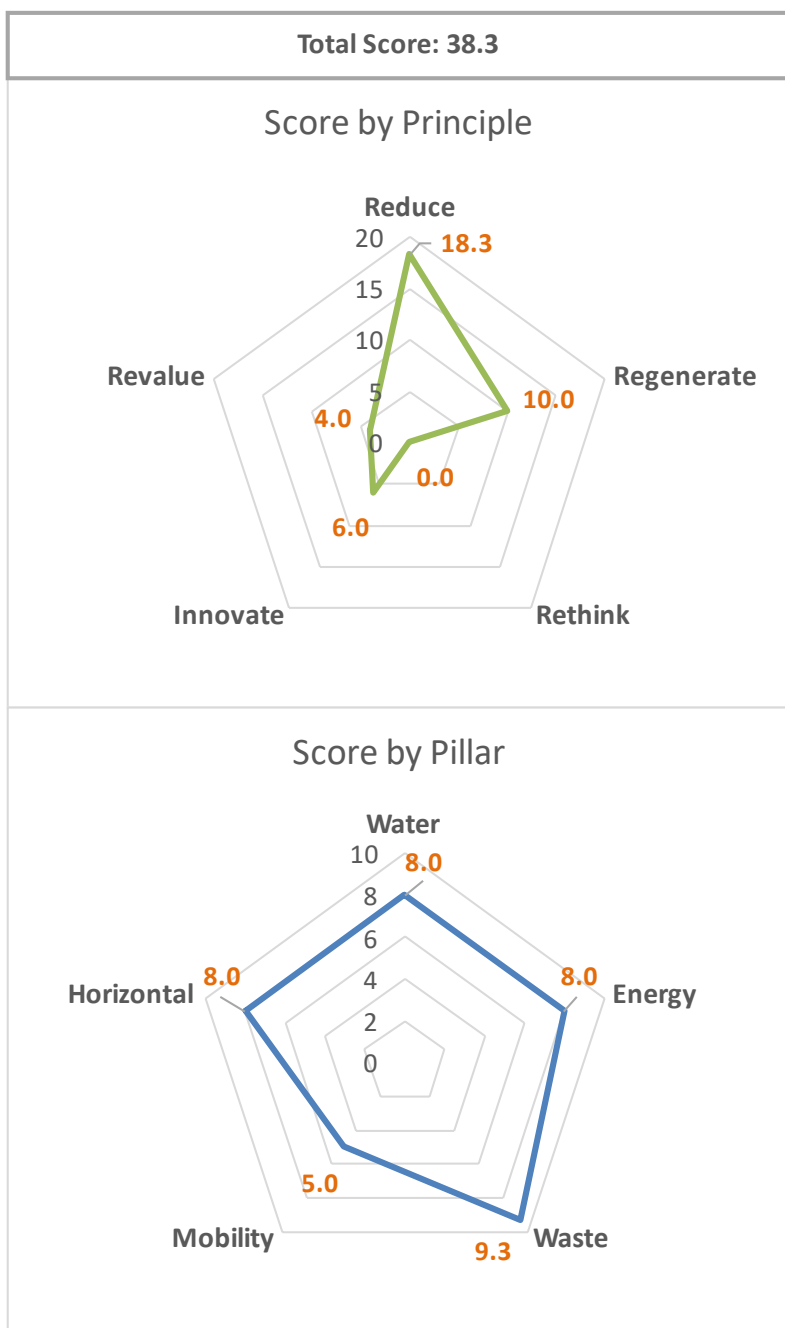
Očekuje se da će ukupno 22 mjere zemlju koštati 1,28 milijarde eura, od čega visoki udio od 97 % troška otpada na mjere pod stupom „voda” za velika infrastrukturna ulaganja povezana s prioriternim projektima.

Stoga, iako se uvažava da je ova infrastruktura potrebna za općeniti gospodarski i društveni razvoj koji bi omogućio jačanje turističkog sektora, veoma je važno da se strategije i planovi koji su predloženi za cijelo gospodarstvo odraze u planovima i radnjama posebno oblikovanim za turistički sektor. Time bi se zajamčilo odgovarajuće planiranje i upravljanje razvojem sektora i upotrebom resursa za njegove aktivnosti u svrhu ispunjavanja zahtjeva kružnog gospodarstva.

Usredotočivši se na mjere predložene u albanskoj strategiji, kako je prikazano u slici 2., rezultat kružnosti iznosi **38,3 od maksimalnog mogućeg rezultata od 120 bodova (32 %)**, zbog čega je strategija kategorizirana kao „veoma zainteresirana” prema klasifikaciji SSSA-e (Sant' Anna School of Advanced Studies, 2020.b). Strategija je najsnažnija na području mjera povezanih s načelima smanjivanja i obnavljanja, no najslabija po pitanju načela ponovnog promišljanja, ponovnog vrednovanja i inovacija. Strategija dobiva rezultat za svaki stup, a rezultati su relativno ravnomjerno raspodijeljeni diljem pet stupova. Najveći rezultat registriran je za stup „otpad” – 9,3 – a drugi stupovi dobili su rezultat između 5 i 8.

Slika 2. Rezultat kružnosti strategije za Albaniju

Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategiji INCIRCLE

4.2. Balearski otoci

Balearski otoci španjolski je arhipelag koji se sastoji od četiriju glavnih otoka – Mallorca, Ibiza, Menorca i Formentera – s ukupno 1,22 milijuna stanovnika. Ukupno 16,45 milijuna turista posjetilo je otoke 2019. godine, generirajući bruto dodanu vrijednost (GVA) ekvivalentnu gotovo 49 % ukupnog BDP-a regije. Nadalje, u proteklih deset godina regija Balearskih otoka zauzela je sedmo mjesto u Španjolskoj u pogledu BDP-a po glavi stanovnika (AETIB i Planeting, 2021.).

Što se tiče ovisnosti gospodarstva o turističkom sektoru, aspekt sezonalnosti predstavlja veliku prijetnju otocima. Turistički sektor suočava se s velikim socioekonomskim i ekološkim izazovima zbog visoko koncentriranog priljeva turista koji se mogu dodatno pogoršati ako broj turista i stanovnika nastavi rasti. Obrasci velike potrošnje koje stvara turistički sektor zbog nedostatka primjerenog planirana povećavaju opterećenje na već ograničene prirodne resurse i uzrokuju daljnje uništavanje okoliša (AETIB i Planeting, 2021.).

U strategiji INCIRCLE za Balearske otoke navedeno je da je 2019. godine ukupno 16,45 milijuna turista posjetilo otoke. Znatna aktivnost u turističkom sektoru mnogo doprinosi općenitom društvenom i gospodarskom razvoju regije, u toj mjeri da turistički sektor doprinio 48,8 % ukupnog BDP-a regije u 2019. godini. U sektoru je zaposleno oko 150 000 osoba, što čini 23 % svih zaposlenih na otocima. Prijetnja koju predstavlja pandemija bolesti COVID-19 dovela je do gubitka od 27 % u BDP-u 2020. godine. Međutim, posljednja istraživanja pokazuju da se očekuje da će se turistička aktivnost oporaviti na razine prije pandemije između 2022. i 2024.

Što se tiče ovisnosti gospodarstva o turističkom sektoru, aspekt sezonalnosti predstavlja veliku prijetnju otocima. Turistički sektor suočava se s velikim socioekonomskim i ekološkim izazovima zbog visoko koncentriranog priljeva turista koji se mogu dodatno pogoršati ako broj turista i stanovnika nastavi rasti. Obrasci velike potrošnje koje stvara turistički sektor zbog nedostatka primjerenog planirana povećavaju opterećenje na već ograničene prirodne resurse i uzrokuju daljnje uništavanje okoliša. Postojeće stanje svakog stupa INCIRCLE sažeto je u nastavku:

Voda: Proizvodnja vode iznimno mnogo ovisi o upotrebi podzemnih voda. Unatoč ograničenim prirodnim vodnim resursima, vodoopskrbna mreža funkcionira znatno ispod optimalne razine, pri čemu su gubici vode procijenjeni na oko 26 % ukupne proizvodnje vode. Potrošnja vode veoma je naglašena u turističkim smještajima i na terenima za golf. Obrađena otpadna voda upotrebljava se za navodnjavanje, međutim, njezina upotreba nije dovoljno proširena.

Otpad: Balearski otoci regija su koja stvara najviše otpada po glavi stanovnika u Španjolskoj. Tijekom ljetne sezone proizvodnja otpada gotovo se udvostruči u odnosu na zimske mjeseci. Međutim, reciklaža otpada na relativno je niskoj razini budući da se većina otpada usmjerava u palionice.

Energetika: Fosilna goriva trenutačno su prevladavajući izvor energije na Balearskim otocima budući da je postotak energije proizvedene iz obnovljivih izvora iznosio oko 5 % 2019. godine, čime se naglašava potreba za dodatnim unaprjeđenjem u predstojećim godinama.

Mobilnost: Obilježje je sektora da turisti u velikoj mjeri upotrebljavaju iznajmljena vozila, što pogoršava već veliku ovisnost stanovnika o upotrebi privatnih automobila. Ta situacija dovodi do vanjskih troškova prouzročenih prometnim gužvama i onečišćenjem bukom, povećanog rizika od nesreća, velike potrošnje energije i onečišćavajućim emisijama, između ostaloga.

Balearski otoci nedavno su odobrili nekoliko zakona, sektorskih planova i strategija koje pokrivaju kružno gospodarstvo, održivi turizam i četiri stupa INCIRCLE sa ciljem napredovanja prema održivosti i kružnom gospodarstvu. To je odraženo u španjolskoj Strategiji kružnog gospodarstva, kojom se uspostavlja niz ciljeva kako bi se Španjolska uskladila s europskim Zelenim dogovorom i Agendom za održivi razvoj do 2030., i Zakonu o turizmu na Balearskim otocima zajedno s novim Sveobuhvatnim planom za turizam od 2015. do 2025., čiji je cilj provesti i razviti odgovoran turizam. Ostale strategije povezane s četirima stupovima uključuju Zakon o energetske prijelazu i klimatskim promjenama, Strategija za klimatske promjene od 2013. do 2020., Zakon o otpadu, Hidrološki plan od 2015. do 2021., Zakon o mobilnosti 10/2019. i Sektorski glavni plan za mobilnost.

Kako je prikazano u analizi konteksta, Balearski otoci nedavno su odobrili nekoliko zakona, sektorskih planova i strategija koje pokrivaju kružno gospodarstvo, održivi turizam i četiri stupa INCIRCLE sa ciljem napredovanja prema održivosti i kružnom gospodarstvu. Unatoč tome, turistički sektor suočava se s velikim socioekonomskim i ekološkim izazovima koji se mogu dodatno pogoršati ako broj turista i stanovnika nastavi rasti. Očito je da su potrebne daljnje mjere kako bi se postigao pomak prema održivosti i kružnosti. Turistički dionici moraju odigrati ključnu ulogu u pomaku prema kružnosti imajući korist od stvaranja zajedničke kružne vrijednosti s relevantnim vrijednosnim lancima.

U strategiji je identificirana vizija koja definira dugoročne ciljeve Balearskih otoka kao „pretvaranje Balearskih otoka u kružno turističko odredište koje nudi najbolje moguće turističko iskustvo uz poboljšanje kvalitete života na Balearima”. Pored toga, vizija za svaki od četiriju stupova INCIRCLE identificirana je kako slijedi:

- **Voda:** Postizanje kružnosti vode osiguravajući kakvoću vode i vodoopskrbu uz zaštitu izvora vode i okoliša
- **Otpad:** Provođenje kružne strategije otpada za zatvaranje petlje sprječavanjem otpada, odsustvom ispuštanja i stopostotnom ponovnom upotrebom i recikliranjem
- **Mobilnost:** Postizanje dostupnog, pristupačnog kružnog prijevoza bez emisija za sve stanovnike i posjetitelje
- **Energetika:** Razvijanje 100 % obnovljivih i ugljično neutralnih Balearskih otoka

U tablicama koje slijede prikazane su mjere INCIRCLE predložene u strategiji za Balearske otoke kategorizirane prema stupovima kako je navedeno u Sintetičkom sažetku strategije.

Tablica 8. Mjere INCIRCLE za stup „voda” za Balearske otoke

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Balearske otoke

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na upravljanje učinkovitosti upotrebe vode / potražnjom za vodom	1	Razrada „plana za kružno gospodarenje vodom” na temelju očekivane potrošnje i dostupne ponude na Balearskim otocima
	2	Nadogradnja i popravak distribucijskih mjera za slatku vodu na Balearskim otocima do 2030.
	3	Razvijanje i provedba politike i pravnog okvira koji potiče uštedu vode i kružno gospodarenje vodom, posebice u općinama
	4	Dizajn i provedba „kapanje za podizanje svjesnosti o kružnoj vodi i uštedi vode” među ključnim dionicima
Mjere koje se odnose na ponovnu upotrebu vode i druge	1	Nadogradnja i popravak postrojenja za obradu otpadnih voda i infrastrukture (kanalizacija i obnovljena voda) za upotrebu obnovljene vode

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
	2	Upotreba kišnice i sive otpadne vode u novim domovima, postojećim domovima, javnim i privatnim zgradama itd. do 2030.

Tablica 9. Mjere INCIRCLE za stup „energetika” za Balearske otoke

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Balearske otoke

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na optimizaciju učinkovitosti potrošnje energije	1	Poboljšanje uštede energije i energetske učinkovitosti u postojećim zgradama
Mjere koje se odnose na razvoj obnovljivih energetskih sustava	1	Smanjenje emisije stakleničkih plinova u prijevoznom sektoru*
	2	Progresivna provedba obnovljivih izvora energije u svim zgradama i postrojenjima, javnim i privatnim

* Smatra se da je bolje da se mjera dodijeli sektoru mobilnosti, a ne energetike budući da smanjenje emisija provodi prijevozni sektor.

Tablica 10. Mjere INCIRCLE za stup „otpad” za Balearske otoke

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Balearske otoke

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na optimizaciju razdvajanja vode i reciklaže	1	Povećanje do barem 50 % težinskog faktora i za svaki dio, povećanje ponovne upotrebe i zajedničko recikliranje materijala poput papira, metala, stakla, plastike i biootpada iz kućanskog i komercijalnog otpada do 2021. Ovaj postotak mora narasti do 65 % do 2030.
	2	Recikliranje (povrat materijala) barem 75 % neindustrijskog ambalažnog otpada do 2030.
	3	Ponovna upotreba spremnika napitaka u sektoru hotela restorana, kafića i cateringa za ambalažnu vodu, spremnike piva i osvježavajućih pića do 2030.
Mjere koje se odnose na povećano smanjenje otpada na izvoru	1	Smanjenje stvaranja otpada za 10 % prije 2021. i 20 % prije 2030. u odnosu na 2010.
	2	Smanjenje prehrambenog otpada do 50 % do 2030. (u odnosu na 2020.)

Tablica 11. Mjere INCIRCLE za stup „mobilnost” za Balearske otoke

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Balearske otoke

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere kojima se promiče	1	Povećanje mobilnosti šetnjom s 33 % na 42 %

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
	2	Povećanje mobilnosti bicikliranjem s 2 % na 9 %
	3	Razvoj i primjena planova za mobilnost u turističkim područjima
	4	Regulacija mobilnosti iznajmljenim automobilima
	5	Razvoj „obalnih uslužnih planova“
Mjere kojima se promiče razvoj infrastrukture potrebne za održavanje poboljšanih prijevoznih rješenja	1	Izgradnja tramvajske linije „Zaljev Palma“ na Mallorci

Tablica 12. Mjere INCIRCLE za horizontalni stup za Balearske otoke

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Balearske otoke

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Istraživanje i inovacije	1	Promidžba pristupa procjene turističkog prihvatnog kapaciteta kao obvezne analize za planiranje regionalnog turizma
Sveobuhvatno donošenje politika	1	Razrada „zakona o kružnom gospodarstvu“, uključujući revidiranje trenutnog zakonodavstva o turizmu radi olakšavanja integracije načela i mjera kružnog gospodarstva u turističkom sektoru
	2	Usvajanje prepoznatih održivih i/ili kružnih kriterija za planiranje javnih događanja

4.2.1. Rezultati strategije – Balearski otoci

Glavni jaz pronađen **analizom jaza** za Balearske otoke povezan je sa samim predstavljanjem mjera. O mjerama se izvještava u obliku ciljeva, no radnje koje se moraju poduzeti kako bi se oni ostvarili nisu određene. Pored toga, postoje slučajevi u kojima ograničen broj mjera implicira da se raširenost rješenja diljem različitih dimenzija pet stupova nije istražila. To je posebice važno kad se uzme u obzir da se očekuje da će broj turista i stanovnika nastaviti rasti, što implicira da je potrebno više mjera za jamčenje održivosti i kružnosti.

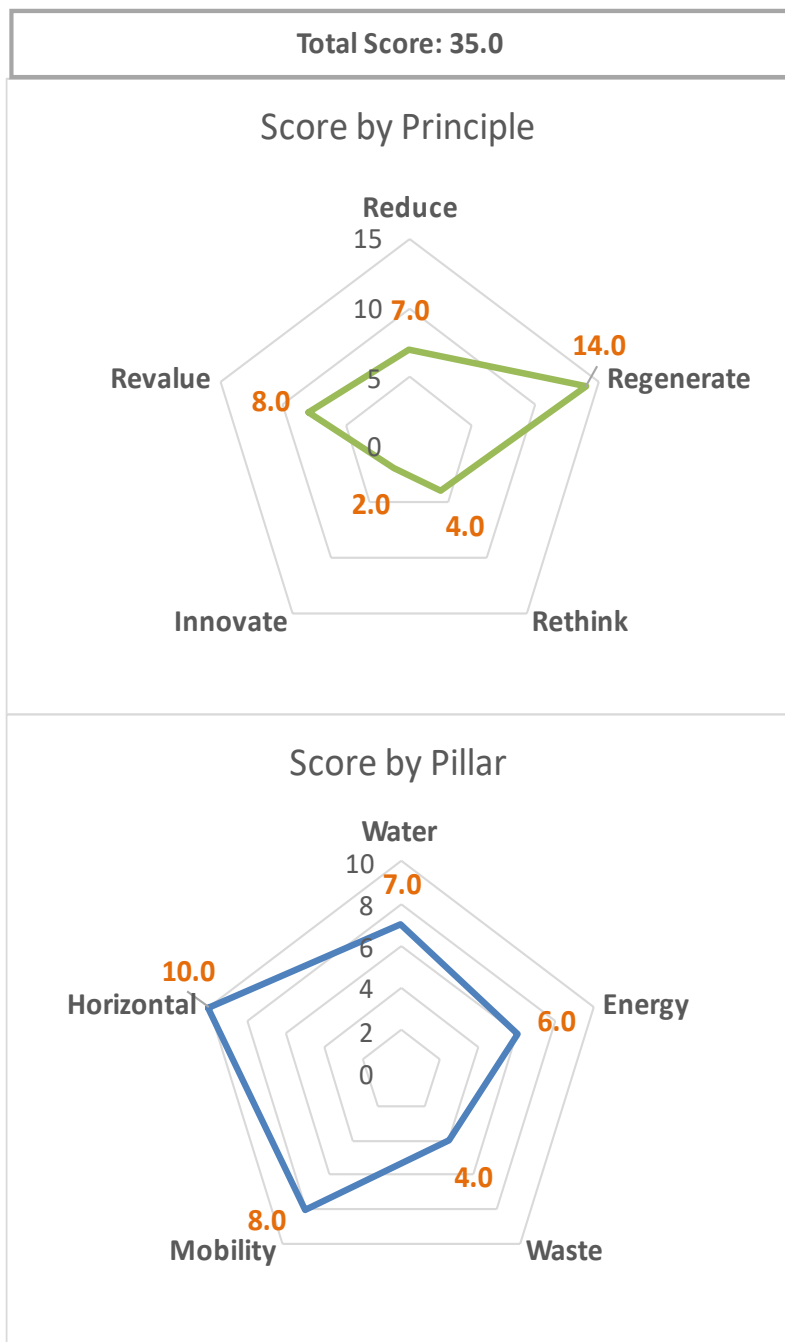
Očekuje se da će 23 predložene mjere u strategiji za Balearske otoke koštati ukupno 341,93 milijuna eura, a većina ovih troškova – 300 milijuna eura – otpada na mjere pod stupom „mobilnost” za izgradnju tramvajske linije².

Rezultat kružnosti iznosi **35 od maksimalnog mogućeg rezultata od 120 bodova (29 %)**, zbog čega je strategija kategorizirana kao „veoma zainteresirana” prema klasifikaciji SSSA-e (Sant' Anna School of Advanced Studies, 2020.b), kako je prikazano na slici 3. U pogledu rezultata dobivenih za svako načelo, najveći su rezultati zabilježeni za načela obnavljanja i ponovnog vrednovanja, međutim, strategija je slaba u pogledu načela inovacija. Strategija dobiva rezultat za svaki stup, a rezultati su relativno ravnomjerno raspodijeljeni diljem pet različitih stupova. Stupovi „voda”, „mobilnost” i horizontalni stup dobili su najveći rezultat, a najmanji rezultat zabilježen je za stup „otpad”.

---

² Mora se uočiti da se mjera bavi infrastrukturnim razvojem koji će imati utjecaja na turistički sektor, no ne bavi se posebno turističkim sektorom.

Slika 3. Rezultat kružnosti strategije za Balearske otoke
Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategiji INCIRCLE

4.3. Kreta

Zahvaljujući svojem položaju na istočnom Sredozemlju, 1000 km obale i 300 sunčanih dana svake godine, Kreta je najposjećeniji grčki otok. Od gotovo 4,5 milijuna stranih posjetitelja 2019. godine 84 ih je postojalo između svibnja i rujna, što naglašava povećane pritiske s kojima se otok suočava u ljetnim mjesecima. Taj pritisak opterećuje infrastrukturu posebice potrebnu u vezi s energetikom, mobilnosti, otpadom i vodom. Iz ekološke perspektive, tijekom vrućih i suhih mjeseci turizam uvelike ovisi o vodnim resursima, zbog čega bi se oni u nadolazećim godinama mogli u potpunosti iscrpiti ako se ne provede pravilno upravljanje.

Iako je turizam postao vodeći gospodarski sektor na Kreti, optužuje ga se kao jedan od glavnih krivaca za nedavne ozbiljne ekološke i socioekonomske probleme koji prijete održivosti otoka. Većina turističkih zona povezana je s visokom koncentracijom turističke aktivnosti, zasićenosti i prekomjernog razvijanja, što dovodi do raznih eksternalija poput onečišćenja bukom, zagađenja zraka, prometnih gužvi, smanjenje sigurnosti na cestama, nekontrolirane gradnje, onečišćenja mora, estetskih problema i uništavanja okoliša. Ti utjecaji većinom su vidljivi i koncentrirani u obalnim zonama i opadaju s udaljenošću od obale, što odražava prostornu raspodjelu turista na Kreti. U strategiji nedostaju podaci o trenutnom stanju svakog stupa INCIRCLE, pa se ne može stvoriti jasna slika o trenutnoj situaciji u pogledu vode, otpadnih voda, energetike i prijevoza zbog ograničene dostupnosti podataka (više informacija pronađite u poglavlju 5.2.3. u **isporučevini 4.1.2: Skup izvješća o procjeni regionalnih/nacionalnih strategija**).

Za **stup „otpad”** strategija navodi da je u 2019. godini prikupljeni kruti komunalni otpad iznosio 23,6 % ukupnog komunalnog otpada, a oko 27 % krutog komunalnog otpada proizvedenog na Kreti pripremljeno se za ponovnu upotrebu ili recikliranje materijala dok nijedan dio otpada nije obrađen za povrat energije. Nije naznačeno kako se upravlja preostalim otpadom, bilo da se odlaže na odlagališta, pali ili na drugi način rješava. Međutim, navedeno je da se gospodarenje krutim komunalnim otpadom u Grčkoj i dalje primarno zasniva na odlaganju na odlagališta sa stopom od 80 %.

U strategiji je prepoznato nekoliko radnji koje se međusobno neovisno provode diljem pet stupova INCIRCLE, uključujući europski program „WINPOL” za razvijanje šest akcijskih planova za poboljšanje politika gospodarenja otpadom i obnovu mehaničkog postrojenja za recikliranje i kompostiranje. Druge radnje u **sektoru mobilnosti** pokazuju da je na Kreti dostupan ograničen broj električnih vozila, uključujući 300 električnih bicikla i dva autobusa. U energetskektoru nedavno su se provele radnje za smanjenje **potrošnje energije** u ograničenom broju javnih zgrada. U odnosu na **vodni sektor** osmišljavaju se programi za praćenje i prikupljanje podataka o potrošnji vode u poljoprivrednom sektoru.

Dokumenti politike koji se spominju u strategiji INCIRCLE odnose se na Grčku u cijelosti i nijedan se ne odnosi posebno na Kretu. Međutim, mora se uočiti da je Grčka 2018. godine poduprla nacionalni akcijski plan za kružno gospodarstvo sa ciljem usmjeravanja zemlje k dugoročnom usvajanju kružnih načela. To doprinosi grčkoj gospodarskoj strategiji u ključnom nastojanju da „zazeleni” gospodarstvo stvaranjem poslova posebice za žene i mlade, jednakim i uključivim rastom koji se zasniva na učinkovitim resursima, promicanjem malih i srednjih poduzeća, inovacijama i ulaganjem u nove tehnologije i jačanjem socioekonomskog potencijala. Nadalje, trenutno se revidiraju osnovni dokumenti strateške politike.

Kretska strategija INCIRCLE bavi se primarnim problemom utvrđenim u analizi konteksta, a to je nedostatak svjesnosti i istraživanja u odnosu na kružno gospodarstvo. Stoga je cilj strategije podizanje svjesnosti, informiranje i angažiranje dionika na putu prema kružnom gospodarstvu, promicanje održivih praksi i doprinos primjeni projekta. To se odražava u pet glavnih predloženih mjera koje se odnose na:

- premošćivanje relevantnim projektima radi ubrzanja kapitalizacije znanja akumuliranog održivim projektima,
- poticanje održive sinergije između lokalnih dionika stvaranjem baze podataka relevantnih dionika radi poboljšanja suradnje između aktera u turističkoj industriji,
- širenje ciljeva i rezultata projekta radi stvaranja svjesnosti i privlačenja interesa i uključivanja širokog raspona turističkih udruga s krajnjim ciljem povećanja korisnosti rezultata projekta,
- stvaranje aplikacije za kružno gospodarstvo za regiju Krete za posjetitelje i glavne aktere u turizmu kako bi se ponudila djelotvorna potporna platforma,
- provedba terenskih izleta i radionica za glavne dionike u industriji turizma kako bi iz prve ruke doživjeli radnje koje se već primjenjuju u hotelima,
- poboljšanje upravljanja odredištem promicanjem Krete kao održivog odredišta ulaganjem u iskustvo posjetitelja i brinući se za promjene u politikama, poslovnim praksama i ponašanju potrošača u turizmu.

Iz analize konteksta vidljivo je da je turistički sektor postao vodeći gospodarski sektor, a da je njegova promidžba istaknuta u nedavnim službenim planovima razvoja za Kretu, čiji je krovni cilj postignuće održivog razvoja. Istodobno se turizam optužuje se kao jedan od glavnih krivaca za nedavne ozbiljne ekološke i socioekonomske probleme koji prijete održivosti otoka. U pogledu ovog scenarija, pomoću savjetovanja s dionicima glavna vizija za Kretinu strategiju INCIRCLE identificirana je kao „**postizanje održivog načina života pomoću kružnog gospodarstva za posjetitelje i održivog radnog okruženja za lokalne stanovnike zaposlene u turizmu**”. Krajnji cilj projekta jest omogućiti široko priznanje projekta i njegovih rezultata, u suštini podizanje svijesti, informiranje, angažman, promidžba i doprinos primjeni projekta.

Slijedeći proces strateške vizije, odabrane su određene mjere zajedno s pokazateljima za praćenje njihova učinka u postizanju ciljeva i kapaciteta za provedbu promjena koje strategija želi uvesti. U tablicama koje slijede prikazane su mjere INCIRCLE predložene u strategiji za Kretu kategorizirane prema stupovima kako je navedeno u Sintetičkom sažetku strategije. Vremenski plan i plan financiranja za provedbu strategije izrađeni su u strategiji zajedno s odgovornim tijelima za provedbu mjera i praćenje pokazatelja rezultata. Plan financiranja uključuje opširan pregled mogućih izvora sredstava, poput Fonda za pravednu tranziciju i drugih nacionalnih i regionalnih programa za financiranje.

U tablicama koje slijede prikazane su mjere INCIRCLE predložene u strategiji za Kretu kategorizirane prema stupovima kako je navedeno u Sintetičkom sažetku strategije.

Tablica 13. Mjere INCIRCLE za stup „voda” za Kretu

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Kretu

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na upravljanje učinkovitosti upotrebe vode / potražnjom za vodom	1	Diversifikacija vodoopskrbe u turističkom sektoru
	2	Sustavi uštede vode u smještajnim objektima, posebnim turističkim objektima i turističkim područjima (recikliranje i ponovna upotreba)
	3	Metode i instalacije za jamčenje prikladnosti vode (površinske brane – odslanjivanje)
	4	Integrirano gospodarenje vodnim resursima na lokalnoj i regionalnoj razini

Tablica 14. Mjere INCIRCLE za stup „energetika” za Kretu

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Kretu

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na optimizaciju učinkovitosti potrošnje energije	1	Sustavi za uštedu energije (posebno tijekom razdoblja najveće potrošnje) u turističkim područjima
	2	Specifikacije za nove objekte (bioklimatske zgrade, materijali i tehnička izvedba)
	3	Obnovljivi izvori energije (Sunce, geotermalni itd.)

Tablica 15. Mjere INCIRCLE za stup „otpad” za Kretu

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Kretu

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na povećano smanjenje otpada na izvoru	1	Praktično iskustvo pomoću najboljih praksi*
	2	Broj tijela koji surađuju na CE-u*
	3	Broj dueta (hotel – hotel, hotel – prijevoz, restoran – agencija za putovanje itd.)*
	4	Broj turističkih udruga koje sudjeluju (puta njihovi članovi) Broj provedenih seminara (2) Količina izrađenog materijala (elektronskog i/ili tiskanog) *
	5	Rad aplikacije*
	6	Politike/certifikati o Kreti kao održivom turističkom odredištu*

*Sve gornje mjere povezane su s kružnosti turističkog sektora, stoga su horizontalne prirode.

Nijedna mjera nije predložena posebice u vezi s četirima glavnim stupovima INCIRCLE.

4.3.1. Rezultati strategije – Kreta

U kontekstu **analize jaza** provedene za Kretu izgleda da još nema razvijenih konkretnih strategija za Kretu. Stoga se izrada konkretne strategije za određivanje potreba i vizije turističke industrije na Kreti smatra važnom. Pored toga, nisu pružene relevantne mjere za određene stupove, uključujući vodu i energetiku, a one koje su pružene za stup „otpad” horizontalne su prirode. Snažna strategija treba se zasnivati na kvantitativnim podacima i uključenosti dionika. Nedostatak kvantitativnih podataka u odnosu na pet stupova spomenutih u strategiji jaz je koji se treba premostiti poboljšanjem metodologije i razvijanjem snažnih mjera za postizanje kružnosti.

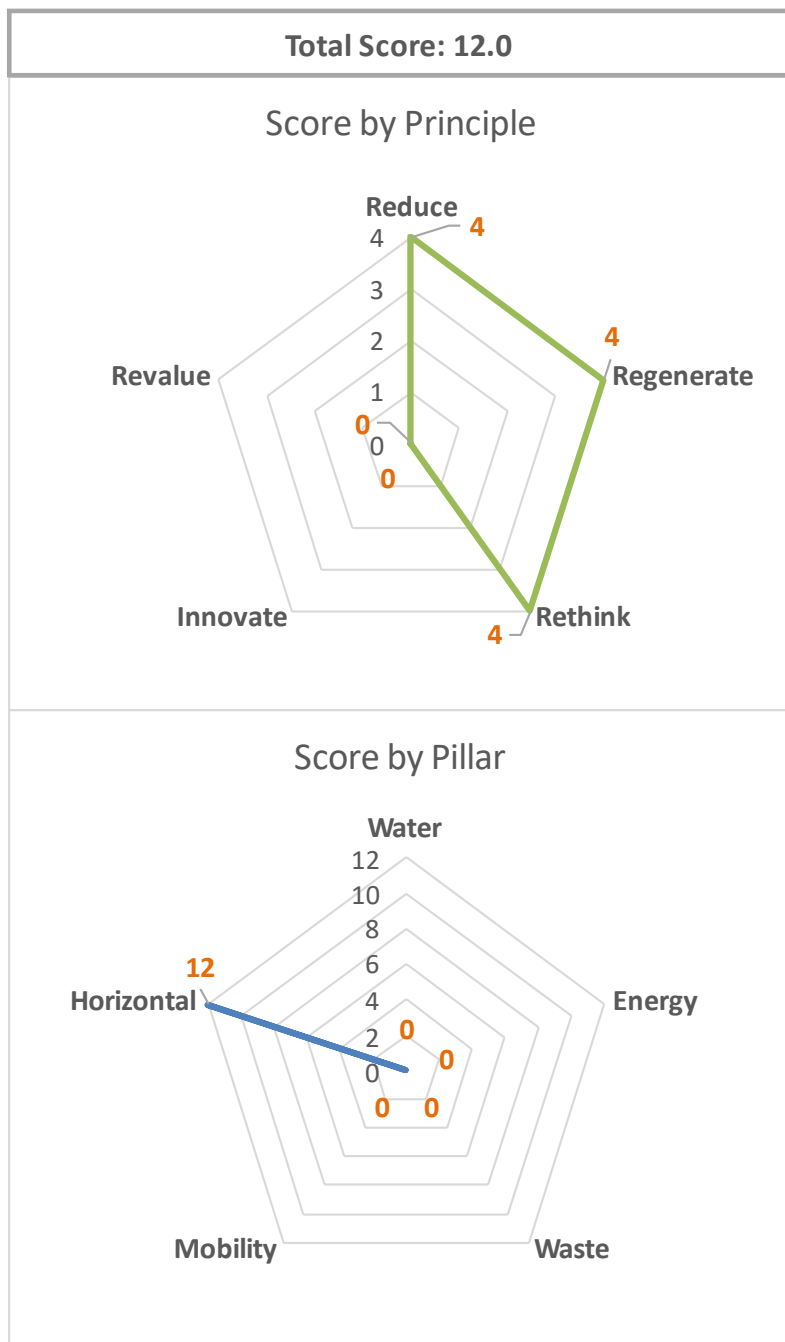
Zbog ograničenog broja mjera predloženih u strategiji za Kretu trošak provedbe mjera iznosi 35 000 eura, što se samo odnosi na mjere predložene za horizontalni stup.

Rezultat kružnosti za strategiju Krete iznosi **12 od maksimalnog mogućeg rezultata od 120 bodova (10 %)**, zbog čega je strategija kategorizirana kao „početno zainteresirana” prema klasifikaciji SSSA-e (Sant’ Anna School of Advanced Studies, 2020.b), kako je prikazano na slici 4. U pogledu rezultata dobivenih za svako načelo, strategija Krete ima jednak rezultat od 4 boda za svako od sljedećih načela: smanjivanje, obnavljanje i ponovno

promišljanje. Strategija nije dobila bodove za načela inovacija i ponovnog vrednovanja. U pogledu rezultata po stupu, Strategija je dobila bodove samo za horizontalni stup, što odražava slabost strategije koja se treba ojačati dodatnim mjerama pod svakim stupom kako bi se pobrinulo da strategija uistinu primjenjuje kružni pristup u svim stupovima.

Slika 4. Rezultat kružnosti strategije za Kretu

Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategiji INCIRCLE

4.4. Cipar

Cipar je otok koji se nalazi u istočnom Sredozemnom moru. Riječ je o trećem otoku na Sredozemlju i po veličini i po broju stanovnika, kojih ima gotovo 900 000. Dolasci turista 2019. skočili su na 3,9 milijuna, što je povećanje od 39 % u odnosu na 2014. 78 % ove aktivnosti otpada na razdoblje od svibnja do listopada, pri čemu je sezonalnost u sektoru povezana s prekomjernim iskorištavanjem postojeće infrastrukture, povećanim pritiscima na oskudne resurse u pogledu vode i energije, naglim skokom u stvaranju otpada i uništavanjem okoliša, dok mali broj dolazaka turista u zimskim mjesecima negativno utječe na profitabilnost poslovanja i stabilnost zaposlenja (Balamou, Kosma i Constantinou, 2021.).

Ciparski turistički proizvod trenutačno se uglavnom vrti oko pješčanih plaža i čiste vode, sredozemnih klimatskih uvjeta i kuhinje, visokokvalitetnog smještaja i usluga i sigurnosti otoka, što većinom privlači mlade ljude i obitelji (Balamou, Kosma i Constantinou, 2021.).

Turistička aktivnost na Cipru znatno doprinosi gospodarstvu ove otočne države sudjelujući u nacionalnom BDP-u s procijenjenih 16 %, što se povećava na 28 % kada se doda neizravni i inducirani doprinos. Budući da se očekuje da će sektor nastojati rasti u sljedećih 10 godina, mogu se materijalizirati znatne gospodarske koristi. Međutim, očekuje se da će povećanje u broju dolazaka i dalje otežavati put ove zemlje prema održivosti, što zahtijeva djelotvorno upravljanje oskudnim resursima i ekološkim problemima na otoku (Balamou, Kosma i Constantinou, 2021.).

Postojeće stanje svakog stupa INCIRCLE sažeto je u nastavku:

Voda: Otok se suočava s problemom oskudnosti vode, koji se pogoršava zbog prekomjernog zahvaćanja podzemnih voda i rastućom potražnjom za vodom, što dovodi do iscrpljivanja podzemnih vodonosnika i salinacije obalnih vodonosnika. Odslanjivanje morske vode i ponovna upotreba reciklirane vode po obradi otpadnih voda stoga su dijelom rješenja koje Cipar provodi kako bi se ispravio dio problema.

Otpad: Cipar stvara visoku stopu komunalnog otpada po stanovniku, a ona se tijekom godina povećava. 2016. godine 76 % krutog komunalnog otpada odloženo je na odlagališta, a reciklirano je samo 16 %. Ova situacija posljedica je nedostatka infrastrukture i sustava prikupljanja otpada koji se može reciklirati, kao i sustava za preusmjeravanje otpada podalje od odlagališta, nedostatka koordinacije između različitih administrativnih razina i nedostatka poticaja za smanjenje stvaranja otpada i većeg recikliranja.

Mobilnost: Na Cipru više od 90 % prijevoza odvija se privatnim vozilima, a samo 2 % stanovništva služi se javnim prijevozom. Upotreba bicikla također je mala, što odražava nedostatak biciklističke infrastrukture. Zemlja je trenutačno usredotočena na provedbu modalnog pomaka prema javnom prijevozu pomoću različitih infrastrukturnih ulaganja i nadogradnji, uključujući moguće uvođenje vlakova i tramvaja.

Energetika: Cipar ima izoliran sustav napajanja većinom loživim uljem. Udio obnovljive energije u opskrbi električnom energijom iznosi niskih 10 % unatoč velikom potencijalu otoka da dobiva energiju iz Sunčeve energije i energije vjetera. To dijelom proizlazi iz izazova da se električna energija dovede blizu mjesta potrošnje, a to se počinje rješavati baterijama za pohranu energije.

Glavne strategije koje utječu na kružno gospodarstvo Cipra jesu Turistička strategija, Nacionalni energetski i klimatski plan (NECP), Strategija gospodarenja otpadom, Plan razvoja i upravljanja vodama i Transportna politika Cipra. U Turističkoj strategiji određeni su strateški prioriteti do 2030. u odnosu na unaprjeđenje turističkog doživljaja i konkurentnost sektora, poboljšavajući planiranje i razvoj pomoću boljeg vladanja i okvira turističkog

upravljanja, privlačeći nova održiva ulaganja i povećavajući koristi za lokalnu zajednicu i okoliš. Glavne politike i strategije u odnosu na četiri glavna stupa INCIRCLE navedene su u prethodno spomenutim dokumentima.

Ciparska strategija usredotočena je na oblikovanje slike Cipra kao ekološki svjesnog odredišta koje nudi pamtljivi turistički doživljaj istodobno poboljšavajući kvalitetu života Ciprana. To se odražava u četirima ciljevima četiriju stupova INCIRCLE:

- **Voda:** Djelotvorna upotreba vodnih resursa radi jamčenja kvalitete i zaštite izvora vode i vodnog okoliša
- **Otpad:** Provođenje hijerarhije otpada smanjenjem stvaranja otpada, uključujući promjenu potrošačkih navika promicanjem ponovne upotrebe i recikliranja u skladu s načelima kružnog gospodarstva
- **Mobilnost:** Pretvorba Cipra u otok s dostupnim, pristupačnim i čistim prijevozom za sve razvijanjem javnog prijevoza, osmišljavanjem i ostvarenjem infrastrukture za pješake i bicikliste, kao i oblikovanjem nove kulture manje usredotočene na vožnju
- **Energetika:** Pretvorba Cipra u energetske učinkovitu zemlju povećanjem upotrebe obnovljivih izvora energije

Slijedeći proces strateške vizije, odabrane su određene mjere zajedno s pokazateljima za praćenje njihova učinka u postizanju ciljeva i kapaciteta za provedbu promjena koje strategija želi uvesti. U tablicama koje slijede prikazane su mjere INCIRCLE predložene u strategiji za Cipar kategorizirane prema stupovima kako je navedeno u Sintetičkom sažetku strategije. Vremenski plan i plan financiranja za provedbu strategije izrađeni su u strategiji zajedno s odgovornim tijelima za provedbu mjera i praćenje pokazatelja rezultata.

U tablicama koje slijede prikazane su mjere INCIRCLE predložene u strategiji za Cipar kategorizirane prema stupovima kako je navedeno u Sintetičkom sažetku strategije.

Tablica 16. Mjere INCIRCLE za stup „voda” za Cipar

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Cipar

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na upravljanje učinkovitosti upotrebe vode / potražnjom za	1	Izgradnja skladišnih spremnika za recikliranu vodu u turističkim područjima na Cipru radi pokrivanja potreba za vodom tijekom glavnog dijela sezone
Mjere koje se odnose na ponovnu upotrebu vode i druge alternativne	1	Izgradnja kanalizacijskih sustava za gospodarenje otpadnim vodama u turističkim područjima
Ostale relevantne mjere	1	Stvaranje svjesnosti o vodi radi pravilne upotrebe vode

Tablica 17. Mjere INCIRCLE za stup „energetika” za Cipar

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Cipar

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na optimizaciju učinkovitosti potrošnje energije	1	Pojedinačne intervencije glede energetske učinkovitosti i naknadne ugradnje radi postizanja energetske učinkovitosti u odabranim zgradama povezanim s turizmom
	2	Energetski učinkovita ulična rasvjeta
	3	Provedba zelene porezne reforme*
	4	Poticaji za kupnju vozila s malim emisijama / bez emisija za turizam i povezane subjekte koji se bave turizmom **
Mjere koje se odnose na razvoj obnovljivih energetskih sustava	1	Program poticanja subjekata u turističkom sektoru na poduzimanje mjera za smanjenje emisija stakleničkih plinova*
Mjere koje se odnose na optimizaciju grijanja i hlađenja u turističkim objektima	1	Izravno grijanje i hlađenje temeljeno na tehnologijama kogeneracije pomoću goriva iz otpada u turističkim područjima*

* Smatra se da je bolje da se mjera dodijeli horizontalnom stupu budući da je mjera specifična za turistički sektor.

** Smatra se da je bolje da se mjera dodijeli stupu „mobilnost” budući da je mjera specifična za sektor prijevoza.

Tablica 18. Mjere INCIRCLE za stup „otpad” za Cipar

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Cipar

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na optimizaciju razdvajanja vode i reciklaže	1	Zakonodavne izmjene i dopune radi obveznog uvođenja zasebnog zbrinjavanja za subjekte u turizmu i općenito za sve gospodarske sektore kako bi se lokalnoj vlasti omogućilo zasebno prikupljanje
	2	Proučavanje mogućnosti da subjekti u turizmu na Cipru iskoristavaju veće količine i vrste otpada povezane s turizmom
	3	Program za subjekte u turizmu koji će uložiti u integraciju recikliranog materijala ili povezanog otpada u svoj proces ponovne upotrebe
Mjere koje se odnose na povećano smanjenje otpada na izvoru	1	Završetak Mreže zelenih bodova
Ostale relevantne mjere	1	Izrada programa obuke o pitanjima sprječavanja, zasebnom prikupljanju i iskorištavanju otpada za subjekte u turističkom sektoru

	2	Izrada podatkovnog sustava za upravljanje prikupljanjem i obradom otpada
--	---	--

Tablica 19. Mjere INCIRCLE za stup „mobilnost” za Cipar

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Cipar

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere kojima se promiče razvoj održivih prijevoznih rješenja	1	Promicanje bicikla kao prijevoznog sredstva
Mjere kojima se promiče razvoj infrastrukture potrebne za održavanje poboljšanih prijevoznih rješenja	1	Planovi održive urbane mobilnosti (SUMP) za sve ciparske gradove
	2	Proučavanje i uvođenje inteligentnih prijevoznih sustava i razvoj sustava s geografskim informacijama i infrastrukture za javni prijevoz za cijeli Cipar
Mjere kojima se promiču javni prijevoz i dijeljeni privatni prijevoz	1	Proučavanje i uvođenje inteligentnih prijevoznih sustava i razvoj sustava s geografskim informacijama i infrastrukture za javni prijevoz za cijeli Cipar

Tablica 20. Mjere INCIRCLE za horizontalni stup za Cipar

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Cipar

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Pristup čvora za povezivanje četiriju stupova INCIRCLE	1	Razrada Indeksa mudrog turizma
	2	Provedba inicijative o vizualnom onečišćenju
	3	Poticanje smanjenja ugljičnog otiska

4.4.1. Rezultati strategije – Cipar

Analizom jaza provedenom u ovoj evaluaciji utvrđeno je da, iako su mjere dobro uravnotežene diljem pet stupova, potrebno je više razmatranja u smislu snažnog procesa upravljanja i stalnog sudjelovanja dionika u cijelom procesu radi premošćivanja jaza i postizanja kružnosti.

Očekuje se da će 21 mjera predložena u ciparskoj strategiji koštati ukupno 388,9 milijuna eura, od čega veliki udio otpada na razvoj kapitalne infrastrukture, uključujući gotovo 270 milijuna eura za izgradnju kanalizacijskih sustava i gotovo 37 milijuna eura za dovršetak Mreže zelenih bodova³.

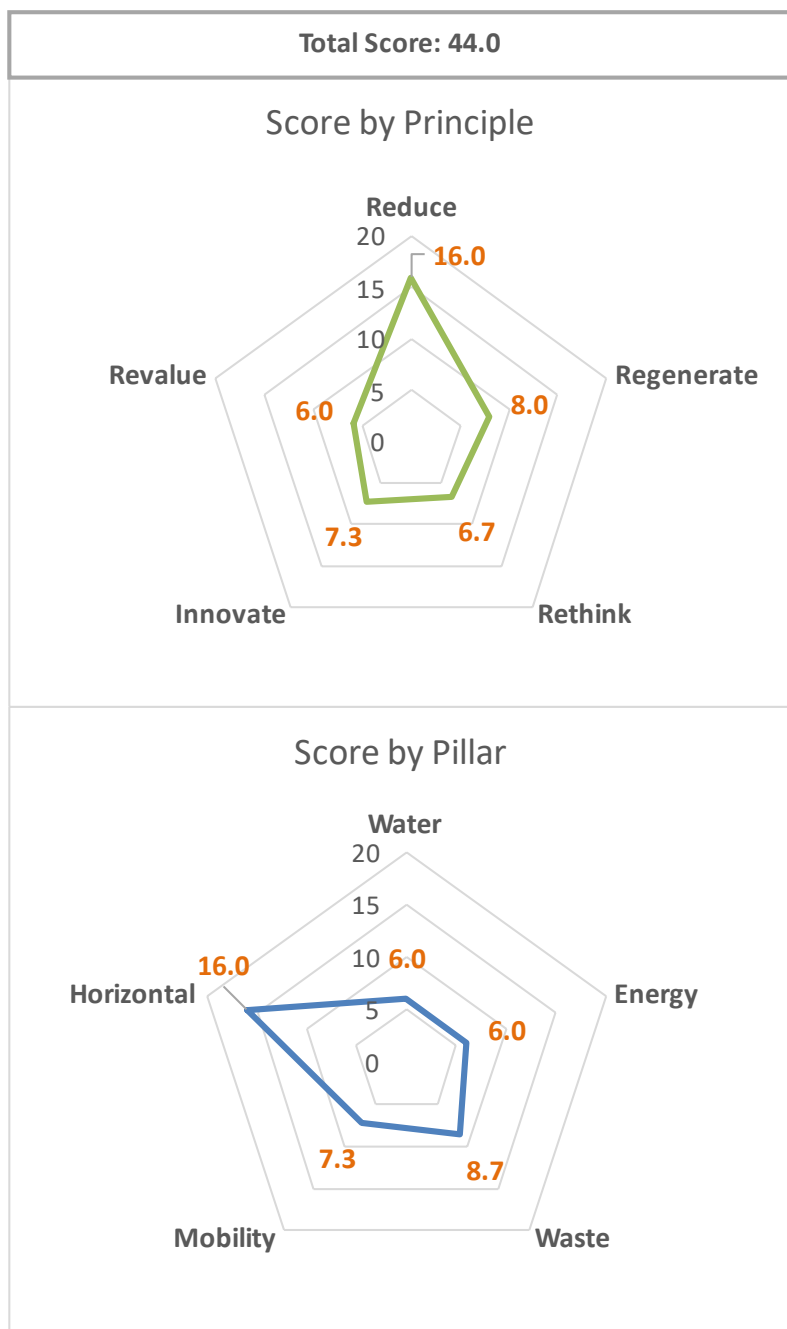
Ukupni rezultat izračunat za ciparsku strategiju iznosi **44 od maksimalnog mogućeg rezultata od 120 bodova (37 %)**, zbog čega je strategija kategorizirana kao „početno zainteresirana” prema klasifikaciji SSSA-e (Sant' Anna School of Advanced Studies, 2020.b), kako je prikazano na slici 5. U smislu rezultata dobivenih za svako načelo, najveći rezultat – 16 bodova – dan je za načelo smanjivanja, nakon čega slijedi načelo obnavljanja s rezultatom od osam bodova. Strategija je dobila bodove za sva načela, međutim, slaba je u pogledu načela ponovnog vrednovanja. Strategija je dobila rezultat za svaki stup, od maksimalnih 16 bodova za horizontalni stup preko 8,7 bodova za stup „otpad” do minimalnih šest bodova za stupove „voda” i „energetika”.

Slika 5. Rezultat kružnosti strategije za Cipar

Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategiji INCIRCLE

---

³ Mora se zabilježiti da se neke mjere ne bave konkretno turističkim sektorom, no i dalje će taj sektor imati koristi od njih.

4.5. Malta

Malteški arhipelag, koji se nalazi u središtu Sredozemlja, sastoji se od triju glavnih otoka naziva Malta, Gozo i Comino, koji zajedno tvore ukupnu površinu od 316 km². Ukupan broj stanovnika malteških otoka 2020. godine iznosio je 516 000 stanovnika, pa je to najgušće naseljena država članica EU-a. Ovu situaciju dodatno pogoršava turistička aktivnost, s vrhuncem od otprilike 2,8 milijuna dolazaka turista 2019. (Attard, 2019.).

Iako se malteški otoci i dalje općenito doživljavaju kao odredište za užitak u „suncu i moru“, otoci se posjećuju iz raznolikih razloga, uključujući i radi njihove kulture i baštine, poslovnog putovanja, ronjenja i učenja engleskog jezika, zbog čega se turistička potražnja proteže i na postsezonu i predsezonu. Međutim, unatoč nastojanjima da se diversificira turistički proizvod, danas se još uvijek gotovo dvije trećine turističke aktivnosti odvijaju od travnja do rujna (NSO, 2020.).

Turizam je važan doprinositelj malteškom gospodarstvu donoseći oko 27 % nacionalnog BDP-a. Međutim, ovaj sektor vrši povećani pritisak na oskudne vodne resurse, povećavajući potrebu za daljnjim razvojem u područjima koja se već suočavaju s velikom urbanizacijom, što dodatno opterećuje prometnu infrastrukturu i dovodi do visokih razina stvaranja otpada po glavi stanovnika (Attard, 2019.).

Budući da se očekuje da će sektor nastaviti rasti u predstojećem desetogodišnjem razdoblju, potencijalno privlačeći 3,2 milijuna turista do 2030., očekuje se da će turistički tijekovi i dalje vršiti pritisak na oskudne vodne resurse, povećavajući potrebu za daljnjim razvojem u područjima koja se već suočavaju s velikom urbanizacijom, što dodatno opterećuje prometnu infrastrukturu i dovodi do visokih razina stvaranja otpada po glavi stanovnika (Malta Tourism Authority, 2021.).

Postojeće stanje svakog stupa INCIRCLE sažeto je u nastavku:

Voda: Nedostatak prirodne slatke vode najveća je poteškoća u malteškom vodnom sektoru, a tu situaciju pogoršavaju velika gustoća malteškog stanovništva, rast broja stanovnika i dolazaka turista, kao i suha sredozemna klima. Potražnja za vodom trenutačno se rješava zahvaćanjem podzemnih voda, prikupljanjem kišnice, odslanjivanjem morske vode i obradom otpadnih voda. Štoviše, cijelo je stanovništvo priključeno na mreže za vodu za piće i otpadne vode.

Energetika: Neto proizvodnja električne energije 2020. godine sastojala se od postrojenja na prirodni plin (74 %), opskrbe iz izvoza (17 %) i obnovljivih izvora (9,4 %). Obnovljiva energija proizvodi se iz fotovoltaike, mikrovjetroturbin i postrojenja za kombiniranu proizvodnju električne energije i topline (NSO, 2021). Svi građani Malte priključeni su na pouzdani izvor električne energije.

Otpad: 2018. godine 82 % komunalnog otpada odloženo je na odlagališta, a 4 % je pripremljeno za izvoz u reciklažne svrhe. Nadalje, u tijeku je projekt Ecohive (ECOHIVE, 2020.), najveće ulaganje u sektor gospodarenja otpadom, što Maltu pomiče prema kružnom gospodarstvu. Projektom su predviđeni pogon za preradu otpada u energiju (Ecohive Energy), novi pogon za recikliranje materijala (Ecohive Recycling), pogon za organsku obradu (Ecohive Organic) i pogon za toplinsku obradu (Ecohive Hygienics). Sve će to pomoći Malti da se bolje uskladi sa stečevinom Europske unije potpunom rekonstrukcijom sustava gospodarenja otpadom.

Mobilnost: Sustav javnog prijevoza na Malti sveobuhvatan je i broji 53 milijuna putnika godišnje. No kretanjima diljem otoka i dalje dominiraju privatna vozila, koja su gotovo sva pogonjena benzinom ili dizelom, osim malog broja električnih vozila, hibridnih vozila (električna energija i benzin ili električna energija i dizel) i vozila na

UNP/plin, što čini manje od 1 % svih vozila. Trenutačno se poduzimaju velika ulaganja u cestovnu infrastrukturu kako bi se nadogradila kvaliteta i sigurnost malteške cestovne mreže.

Malteška turistička strategija od 2021. do 2030. jedna je od glavnih strategija koje utječu na Maltino kružno gospodarstvo, usmjereno na poboljšanje kvalitetnih iskustava koje Malta može ponuditi. Konkretnije za svaki stup, ostale su važne strategije Drugi plan za upravljanje slijevom za malteško vodno područje od 2015. do 2021., malteški Nacionalni energetske i klimatski plan do 2030. (NECP), Plan za dugoročno gospodarenje otpadom od 2021. do 2030. i Nacionalna prijevozna strategija do 2050. i Glavni plan do 2025. Nadalje, Malta je usvojila Strategiju niskougličnog razvoja, čiji je cilj ublažiti emisije stakleničkih plinova i time smanjiti svoju ranjivost na klimatske promjene i povećati svoju prilagodljivost.

U tablicama koje slijede prikazane su mjere INCIRCLE predložene u strategiji za Maltu kategorizirane prema stupovima kako je navedeno u Sintetičkom sažetku strategije. Vremenski plan i plan financiranja za provedbu strategije izrađeni su u strategiji zajedno s odgovornim tijelima za provedbu mjera i praćenje pokazatelja rezultata.

Tablica 21. Mjere INCIRCLE za stup „voda” za Maltu

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Maltu

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na upravljanje učinkovitosti upotrebe vode / vodu upravljanje potražnjom	1	Promidžba naprava za uštedu vode među subjektima u turističkoj industriji
	2	Programi obuke i podizanja svjesnosti o očuvanju vode za turističko osoblje
	3	Poticaji za instalirane uređaje za štednju vode po turističkom objektu
	4	Olakšavanje sudjelovanja predstavnika turističkog sektora na konvencijama o tehnologiji gospodarenja vodom
	5	Unaprjeđenje svjesnosti o gospodarenju vodom u turističkom sektoru uvođenjem oznaka kvalitete i zelenim certifikatima
	6	Promidžbena kampanja u vezi s poboljšanim upravljanjem vodom u turističkom sektoru
	7	Uspostava centralizirane tehničke službe za pružanje podrške turističkim objektima pri poduzimanju/planiranju inicijativa za optimizaciju gospodarenja vodom
Mjere koje se odnose na ponovnu upotrebu vode i druge alternativne sustave proizvodnje vode	1	Tehnička podrška za identifikaciju alternativnih vodnih resursa u turističkom sektoru
	2	Promidžbeni programi za sve alternativne vodne resurse
	3	Potporni programi ili sredstva za instalaciju sustava za obradu sive ili crne otpadne vode u turističkom sektoru
	4	Programi za rehabilitaciju novih/postojećih sustava prikupljanja kišnice u turističkim subjektima
Ostale relevantne mjere	1	Uspostava centralizirane tehničke službe za pružanje podrške turističkim objektima pri poduzimanju/planiranju inicijativa za optimizaciju gospodarenja vodom

Tablica 22. Mjere INCIRCLE za stup „energetika” za Maltu

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Maltu

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na optimizaciju učinkovitosti potrošnje energije	1	Promidžba tehnologija/naprava za uštedu energije primjenjivih na turistički sektor
	2	Potporni programi za ulaganje turističkih objekata u energetske učinkovite sustave/tehnologije
	3	Optimizacija infrastrukture turističke zone radi optimizacije upotrebe energije u javnom sektoru
	4	Marketinška kampanja usmjerena na energetske učinkovitost / obnovljivu energiju u turističkom sektoru
Mjere koje se odnose na razvoj obnovljivih energetskih sustava	1	Potporni programi za razvoj instalacija za pohranu energije zajedno s obnovljivim izvorima energije u turističkim objektima
	2	Omogućavanje ulaganja sektora u instalacije za obnovljivu energiju izvan lokacije kojima se nadoknađuje potrošnja energije
	3	Potporni programi za razvoj instalacija za obnovljivu energiju u turističkim objektima
	4	Marketinška kampanja usmjerena na energetske učinkovitost / obnovljivu energiju u turističkom sektoru
Ostale relevantne mjere	1	Uspostava centralizirane tehničke službe za pružanje podrške turističkim objektima pri poduzimanju/planiranju inicijativa za optimizaciju upravljanja energijom

Tablica 23. Mjere INCIRCLE za stup „otpad” za Maltu

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Maltu

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere koje se odnose na optimizaciju razdvajanja vode i reciklaže	1	Razvoj plana gospodarenja otpadom za turistička područja, uključujući pružanje usluga gospodarenja otpadom
	2	Povećanje razdvajanja otpada na turističkim javnim područjima
	3	Marketinška kampanja upućena turističkim subjektima kojom se promiču bolje prakse gospodarenja otpadom i njegova razdvajanja
Mjere koje se odnose na povećano smanjenje otpada na izvoru	1	Promicanje i olakšavanje lokalnih aktivnosti proizvodnje hrane
Ostale relevantne mjere	1	Pružanje tehničke podrške turističkim subjektima radi boljeg planiranja gospodarenja svojim tijekomima otpada
	2	Pružanje tehničke podrške turističkim subjektima radi povećanja svijesti o tehnologijama gospodarenja otpadom

Tablica 24. Mjere INCIRCLE za stup „mobilnost” za Maltu

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Maltu

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Mjere kojima se promiče razvoj održivih prijevoznih rješenja	1	Promidžba pružanja usluga alternativnih rješenja za mobilnost u turističkim područjima
	2	Promidžba održivih rješenja za mobilnost prisutnih u turističkim područjima
Mjere kojima se promiče razvoj infrastrukture potrebne za održavanje poboljšanih	1	Instalacija mjesta za punjenje električnih vozila na svim javnim parkiralištima
Mjere kojima se promiču javni prijevoz i dijeljeni privatni prijevoz	1	Potporni programi za prijevoznike radi povećanja mogućnosti zajedničke vožnje
	2	Nastavak ponovne procjene javnih prijevoznih mreža radi olakšanja integracije turističke zone unutar nacionalnih mreža
	3	Promidžba novih rješenja za mobilnost usredotočenih na dijeljenje vožnje
	4	Promidžbeni programi u vezi s poticajima za javni prijevoz
Ostale relevantne mjere	1	Razvoj holističkog plana za mobilnost za turistička područja s posebnim fokusom na alternativna rješenja za mobilnost

Tablica 25. Mjere INCIRCLE za horizontalni stup za Maltu

Izvor: isporučevina 4.1.1 u projektu INCIRCLE – Sintetički sažetak strategije za Maltu

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
Pristup čvora za povezivanje četiriju stupova INCIRCLE	1	Razvoj plana gospodarenja otpadom za turistička područja, uključujući pružanje usluga gospodarenja otpadom
	2	Promicanje i olakšavanje lokalnih aktivnosti proizvodnje hrane
	3	Nastavak ponovne procjene javnih prijevoznih mreža radi olakšanja integracije turističke zone unutar nacionalnih mreža
	4	Razvoj holističkog plana za mobilnost za turistička područja s posebnim fokusom na alternativna rješenja za mobilnost
Integracija turizma s prirodnim područjima i okolnim zajednicama	1	Tehnička podrška za identifikaciju alternativnih vodnih resursa
	2	Potporni programi ili sredstva za instalaciju sive/crne otpadne vode
	3	Uspostava turističkih zona kao zasebnih zona vodoopskrbe radi praćenja propuštanja i upravljanja njime
	4	Omogućavanje ulaganja sektora u instalacije za obnovljivu energiju izvan lokacije kojima se nadoknađuje potrošnja energije

Odjeljak mjera	#	Naziv mjere
	5	Optimizacija infrastrukture turističke zone radi optimizacije upotrebe energije u javnom sektoru
	6	Razvoj plana gospodarenja otpadom za turistička područja, uključujući pružanje usluga gospodarenja otpadom
	7	Povećanje razdvajanja otpada na turističkim javnim područjima
	8	Promicanje i olakšavanje lokalnih aktivnosti proizvodnje hrane
	9	Razvoj holističkog plana za mobilnost za turistička područja s posebnim fokusom na alternativna rješenja za mobilnost
	10	Nastavak ponovne procjene javnih prijevoznih mreža radi olakšanja integracije turističke zone unutar nacionalnih mreža
Savjetovanje i dopiranje	1	Programi obuke i podizanja svjesnosti o očuvanju vode za turističko osoblje
	2	Olakšavanje sudjelovanja predstavnika turističkog sektora na konvencijama o tehnologiji gospodarenja vodom
	3	Uspostava centralizirane tehničke službe za pružanje podrške turističkim objektima pri poduzimanju/planiranju inicijativa za optimizaciju gospodarenja vodom
	4	Tehnička podrška za identifikaciju alternativnih vodnih resursa u turističkom sektoru
	5	Uspostava centralizirane tehničke službe za pružanje podrške turističkim objektima pri poduzimanju/planiranju inicijativa za optimizaciju upravljanja energijom
	6	Pružanje tehničke podrške turističkim subjektima radi boljeg planiranja gospodarenja svojim tijekovima otpada
	7	Pružanje tehničke podrške turističkim subjektima radi povećanja svijesti o tehnologijama gospodarenja otpadom
Istraživanja i inovacije	1	Tehnička podrška za identifikaciju alternativnih vodnih resursa
	2	Olakšavanje sudjelovanja predstavnika turističkog sektora na konvencijama o tehnologiji gospodarenja vodom
	3	Uspostava centralizirane tehničke službe za pružanje podrške turističkim objektima pri poduzimanju/planiranju inicijativa za optimizaciju gospodarenja vodom
	4	Uspostava centralizirane tehničke službe za pružanje podrške turističkim objektima pri poduzimanju/planiranju inicijativa za optimizaciju upravljanja energijom
Sveobuhvatno donošenje politika	1	Razvoj plana gospodarenja otpadom za turistička područja, uključujući pružanje usluga gospodarenja otpadom
	2	Razvoj holističkog plana za mobilnost za turistička područja s posebnim fokusom na alternativna rješenja za mobilnost

4.5.1. Rezultati Strategije – Malta

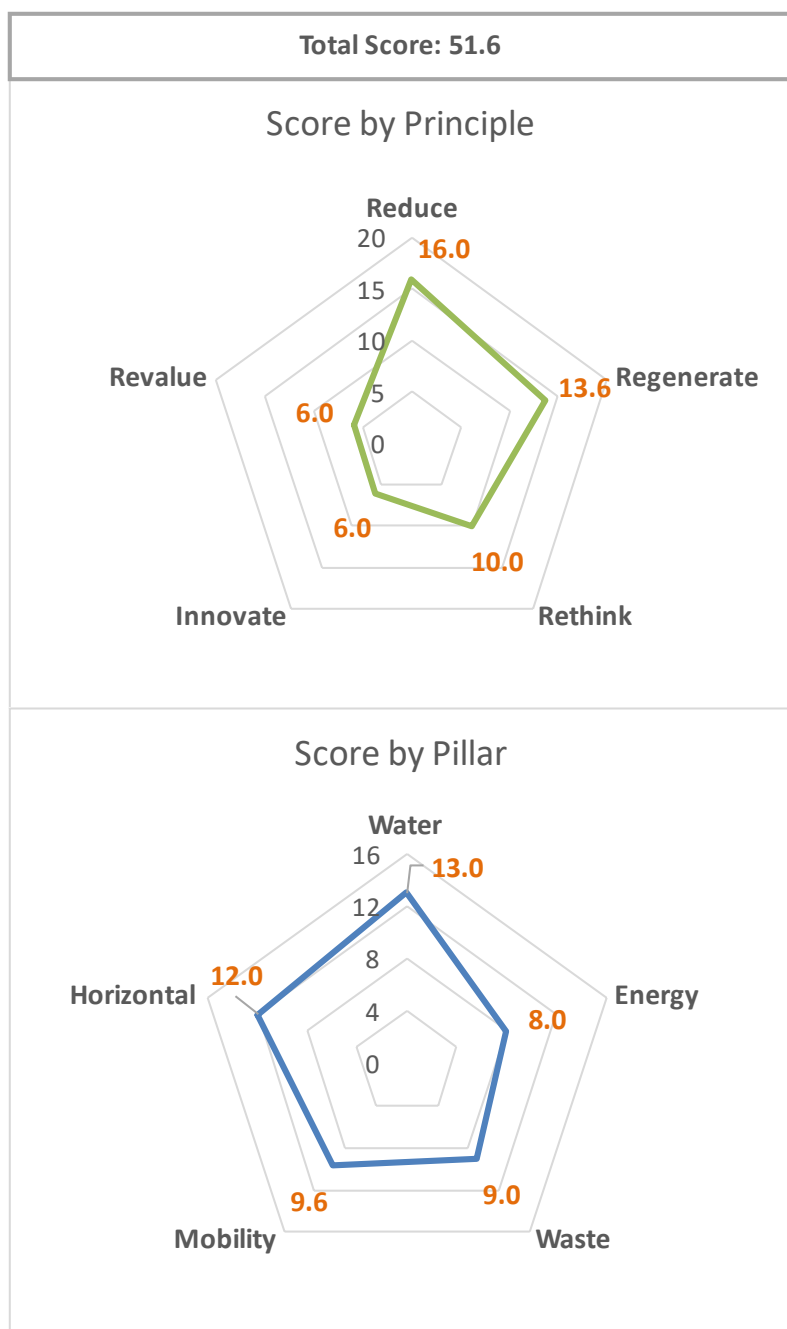
Analizom jaza pronađeno je nekoliko problema u strategiji, uočivši da su predložene mjere usredotočene na ograničen broj načela, pa ostala načela poput aspekta inovacija nisu dobro razvijena. Trebaju se naglasiti i angažman dionika i poboljšanje procesa upravljanja.

Očekuje se da će 37 predloženih mjera u malteškoj strategiji koštati ukupno 740 000 eura, a sredstva se dodjeljuju pomoću postojećih sektorskih planova upravljanja.

Ukupni rezultat izračunat za maltešku strategiju iznosi **51,6 od maksimalnog mogućeg rezultata od 120 bodova (43 %)**, zbog čega je strategija kategorizirana kao „početno proaktivistička” prema klasifikaciji SSSA-e (Sant' Anna School of Advanced Studies, 2020.b), kako je prikazano na slici 6. U pogledu rezultata dobivenih za svako načelo, najveći su rezultati dani za načelo obnavljanja (16 bodova) i ponovnog vrednovanja (13,6 bodova), međutim, strategija je slaba u pogledu načela ponovnog vrednovanja i inovacija koja su oba dobila po šest bodova. Strategija je dobila rezultat za svaki stup, od maksimalnih 13 bodova za stup „voda” do najnižeg rezultata od osam bodova za stup „energetika”.

Slika 6. Rezultat kružnosti strategije za Maltu

Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategiji INCIRCLE

5. Glavni zaključio pet strategija INCIRCLE

5.1. Glavni izazovi s kojima se suočava pet partnerskih teritorija

Pet partnerskih teritorija suočava se sa zajedničkim izazovima i slabostima povezanim s njihovom otočnom prirodom, ali i s činjenicom da je riječ o udaljenim područjima budući da se nalaze na periferiji kopnene Europe. Zbog toga su općenito veoma ovisni o zračnom i pomorskom prijevozu u pogledu uvoza i izvoza, uključujući i turizam. Ova situacija dovodi do visokih troškova prijevoza, koji negativno utječu na njihovu konkurentnost na međunarodnim tržištima i znatnom ugljičnom otisku. Nadalje, turistički sektor važan je doprinositelj općenitom društvenom i gospodarskom razvoju ovih pet partnerskih teritorija, što povećava njihovu ranjivost na negativne šokove u međunarodnoj turističkoj aktivnosti, koji su se i dogodili tijekom pandemije bolesti COVID 19, zbog koje je turistički sektor na nekoliko mjeseci stao.

Budući da su obalni i morski turizam dva glavna turistička proizvoda koje ovih pet partnerskih teritorija trenutačno nude, sezonalnost je očigledno glavni izazov s kojim se suočavaju, predstavljajući opterećenje na resurse i okoliš prouzročeno masovnim turizmom i negativnim financijskim implikacijama, što ugrožava sredstva za život lokalnih zajednica. Pored toga, postoji i trend promjenjive potražnje u turizmu, koji se okreće prema kraćim, no češćim boravcima, čime se povećava potražnja za privatnim smještajem u odnosu na kolektivni, kao i personaliziranije planiranje odmora, koje se sve više obavlja pomoću interneta. Zbog toga dolazi do pomaka u ulozi brojnih dionika u turističkoj industriji, iz čega proizlazi promjena u njihovoj ulozi radi olakšavanja prijelaza turističkog sektora na kružnost.

Ovih pet teritorija, međutim, karakteriziraju i različite socioekonomske situacije, koje dovode do posebnih potreba i ciljeva radi omogućavanja pomaka turističkog sektora prema kružnosti i održivosti. Postoje strategije koje su većinom usredotočene na razvoj pogodnih uvjeta za održivu turističku industriju dok su ostale, koje su relativno više napredovale na putu prema kružnosti, više usredotočene na mikrorazinu pružajući alate turističkim djelatnicima da poboljšaju svoju djelatnost.

Albanija, koja prolazi kroz postupak pristupanja EU-u, ima veoma ograničenu infrastrukturu pogodnu za turizam u svim sektorima, što je od ključne važnosti ne samo za turistički sektor već i za opći gospodarski razvoj. To se vidi u nedostatku diversifikacije izvora energije, ograničenim mrežama za vodu i otpadnu vodu, velikoj ovisnosti o odlagalištima u gospodarenju otpadom, odsustvu izravnih zračnih veza s ostalim kontinentima i nedostatku infrastrukture za punjenje električnih vozila. Strategija je stoga usredotočena na razvoj pravnog okvira i strategija kako bi se zemlja uskladila sa stečevinom EU-a, kao i na razvoj infrastrukture pogodne za turizam radi pružanja ključnih zahtjeva za stvaranje i omogućavanje snažnog turističkog sektora u svrhu stvaranja produktivnih poslova i doprinošenja izvorima sredstava za život albanskih zajednica (Kotri, Xhelilaj i Alite, 2021.).

Balearski otoci, s druge strane, visoko su razvijena regija sa sedmim najvećim BDP-om po glavi stanovnika u Španjolskoj. Turistički sektor glavni je doprinositelj ovoj povoljnoj gospodarskoj aktivnosti budući da je sektor zaslužan za gotovo 50 % BDP-a regije. Otoci, međutim, trpe negativne eksternalije koji proizlaze iz aktivnosti turističkog sektora u vezi s velikom potrošnjom koja utječe na prirodne resurse poput vode i energije, stvaranjem otpada koje se udvostručuje tijekom glavnog dijela turističke sezone i velikom turističkom upotrebom iznajmljenih automobila koja pogoršava već veliku ovisnost o upotrebi privatnih automobila stanovnika. Turistički sektor krivi se i za veliku stopu ranog napuštanja škole budući da mlade ljude privlači plaćeni rad u turističkoj industriji. Pristup strategije stoga je usredotočen na diversifikaciju turističkog proizvoda i prebacivanje tradicionalnog modela turizma na održivije prakse sa ciljem poboljšanja kvalitete turističkog proizvoda,

povećanja konkurentnosti sektora i smanjenja sezonalnosti uz unaprjeđenje kvalitete života na Balearima (AETIB i Planeting, 2021.).

Turizam na **Kreti** postao je vodeći gospodarski sektor na Kreti, međutim, optužuje ga se kao jedan od glavnih krivaca za nedavne ozbiljne ekološke i socioekonomske probleme koji prijete održivosti otoka. Većina turističkih zona povezana je s visokom koncentracijom turističke aktivnosti, zasićenosti i prekomjernog razvijanja, što dovodi do raznih eksternalija poput onečišćenja bukom, zagađenja zraka, prometnih gužvi, smanjenje sigurnosti na cestama, nekontrolirane gradnje, onečišćenja mora, estetskih problema i uništavanja okoliša. Cilj je strategije INCIRCLE suočiti se s problemom nedostatka svijesti o kružnim i održivim praksama među ključnim akterima u turističkom sektoru informirajući i angažirajući dionike na putu prema kružnosti (Bakinta, Madoulka i Tikmanidi, 2021.).

Cipar je nedavno proveo velike strateške reforme i infrastrukturne nadogradnje, što je omogućilo rekordni rast turističke industrije koji je doveo do dosad neviđenog broja dolazaka i prihoda. Međutim, gotovo 80 % ove ukupne turističke djelatnosti odvija se u razdoblju od svibnja do listopada, pri čemu je sezonalnost u sektoru povezana s prekomjernim iskorištavanjem postojeće infrastrukture, povećanim pritiscima na oskudne resurse u pogledu vode i energije, naglim skokom u stvaranju otpada i uništavanjem okoliša, dok mali broj dolazaka turista u zimskim mjesecima negativno utječe na profitabilnost poslovanja i stabilnost zaposlenja. Ciparska strategija usredotočena je na oblikovanje poboljšane slike Cipra kao turističkog odredišta zasnovanog na ekološkoj svijesti, kao i na poboljšanje turističkog proizvoda i kvalitete života Ciprana (Balamou, Kosma i Constantinou, 2021.).

Malteški otoci mnogo su uložili u širenje i nadogradnju infrastrukture za vodnu, energetska, otpadnu i cestovnu infrastrukturu, kao i na oporavak mjesta kulture i baštine. Ovo ulaganje bilo je potrebno radi ispunjenja rastućih potreba malteškog stanovništva i gospodarstva, kao i rastuće turističke aktivnosti. Međutim, glavni Maltini problemi odnose se na smanjenje stvaranja otpada i razdvajanje otpada, povećanje ulaganja u obnovljivu energiju, održive prakse mobilnosti budući da prijevoz i dalje veoma ovisi o upotrebi privatnih putničkih automobila, kao i na odgovarajuće planiranje razvoja i građevinskih projekata, što utječe na estetiku otoka, prirodna staništa i bioraznolikost. Tijekom prošlih godina Malta je uvela nekoliko mjera radi diversifikacije turističkog proizvoda, što je uvelo promjenu u turističke trendove tako da su se dolasci turista povećali u predsezoni i postsezoni poboljšavajući financijsku stabilnost turističkih objekata. Strategija je usredotočena na prijelaz praksa turista i subjekata u turističkoj industriji na održivije i kružnije ponašanje podizanjem svijesti, tehničkom i financijskom podrškom i razvojem planova za turistički sektor (Agencija za energiju i vodu, 2020.).

Opisi navedeni u strategijama INCIRCLE o trenutačnom stanju kružnosti pokazuju da je svaki partnerski teritorij postigao određenu razinu predanosti kružnijem gospodarstvu, iako u različitim opsezima. Ovaj napredak ponovno se ističe u Izvješćima o kružnim procjenama o trenutačnom stanju kružnog turizma na partnerskim teritorijima (Sant' Anna School of Advanced Studies, 2020.b), koja pokazuju da je pet partnerskih teritorija već postiglo napredak prema tom pomaku. To se odražava u njihovim kružnim učincima, koji se razlikuju od „početno zainteresirani” za Kretu do „početno proaktivistički” za Albaniju, Cipar i Maltu. Trenutačni kružni učinci Balearskih otoka nisu se mogli u potpunosti procijeniti jer nedostaju informacije. Mjere predložene u strategijama INCIRCLE, koje su razvijene na temelju identifikacije potreba, vizija i ciljeva, stoga se nadovezuju na dosad postignut napredak radi potencijalnog daljnjeg poboljšanja održivosti aktivnosti turističkog sektora.

5.2. Glavni rezultati evaluacije strategija

5.2.1. Kružnost pet strategija

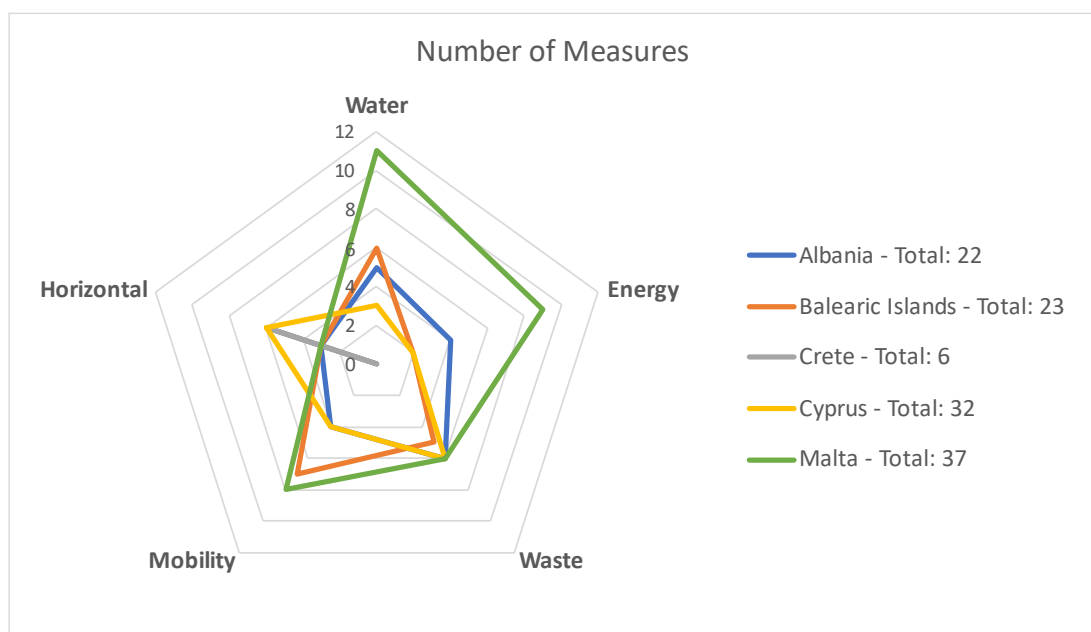
S obzirom na **broj mjera** (slika 7.) koje je svaki partnerski teritorij predstavio, Malta je pružila najveći broj mjera s ukupno 37 mjera. Nakon toga slijedi Cipar, koji je identificirao ukupno 32 mjere. Albanija i Balearski otoci izradili su sličan broj mjera: 22 u slučaju Albanije i 23 u slučaju Baleara. Kreta je predstavila najmanji broj mjera, samo njih šest.

Maltine mjere usredotočene su većinom na vodu, energiju i mobilnost. Ciparske mjere većinom su povezane sa stupom „otpad” i horizontalnim stupom, a stup „voda” ima najmanji broj mjera. Mjere Krete isključivo su usredotočene na horizontalni stup. U strategiji za Balearske otoke pružene su mjere koje se većinom odnose na stup „mobilnost”, a zatim na stup „voda”. Na stup „energetika” sa samo dvjema mjerama i horizontalni stup sa samo trima mjerama u ovoj se strategiji obratilo najmanje pažnje. Albanija ima sličan broj mjera za svaki stup, što naglašava kako se njihova strategija bavi kružnosti u svim stupovima. Većina mjera usmjerena je na stup „otpad” s ukupno šest mjera, nakon čega slijedi stup „voda”. Stup s najmanje mjera u albanskoj strategiji jest horizontalni stup s trima mjerama.

Općenito, stup „voda” u svim strategijama ima najveći broj mjera, a nakon njega stup „mobilnost”. Mjere za horizontalni stup i energetiku imaju najmanji broj mjera – ukupno 15. Za svaku je strategiju izračunat rezultat kružnosti kako bi se procijenio stupanj kružnosti, kako je prikazano na slici 8. Malta je dobila najveći rezultat od 51,6 bodova, nakon čega slijedi Cipar s 44 boda. Albanija i Balearski otoci imaju rezultat od 38,3 i 35 bodova, a Kreta ima najmanji rezultat od 12 bodova.

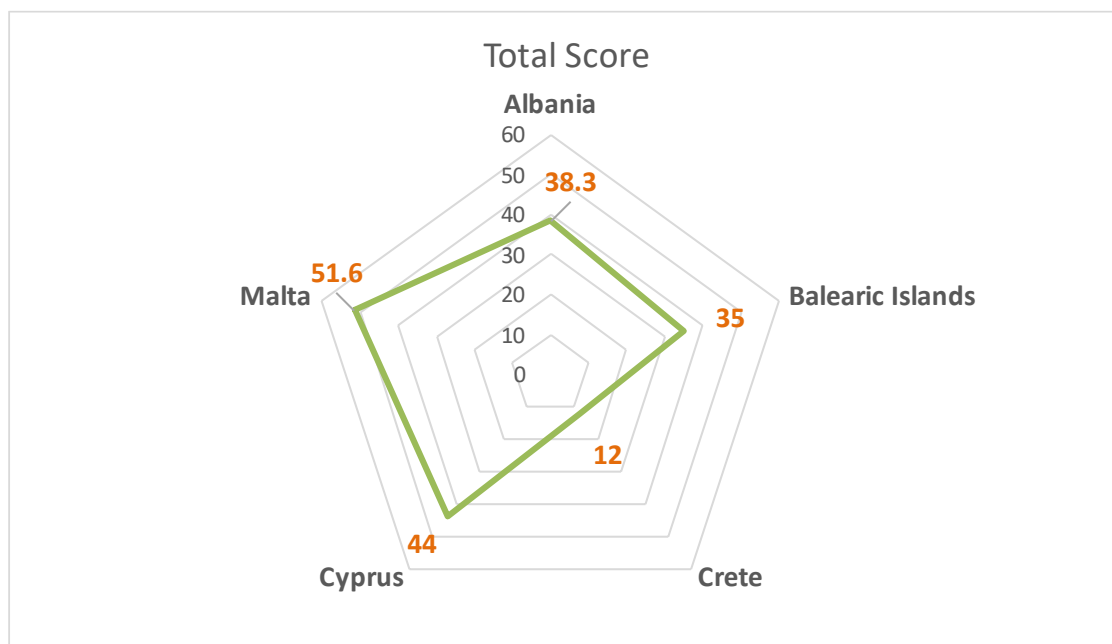
Slika 7. Broj mjera u pet strategija INCIRCLE

Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategijama INCIRCLE

Slika 8. Usporedba ukupnih rezultata kružnosti pet strategija INCIRCLE

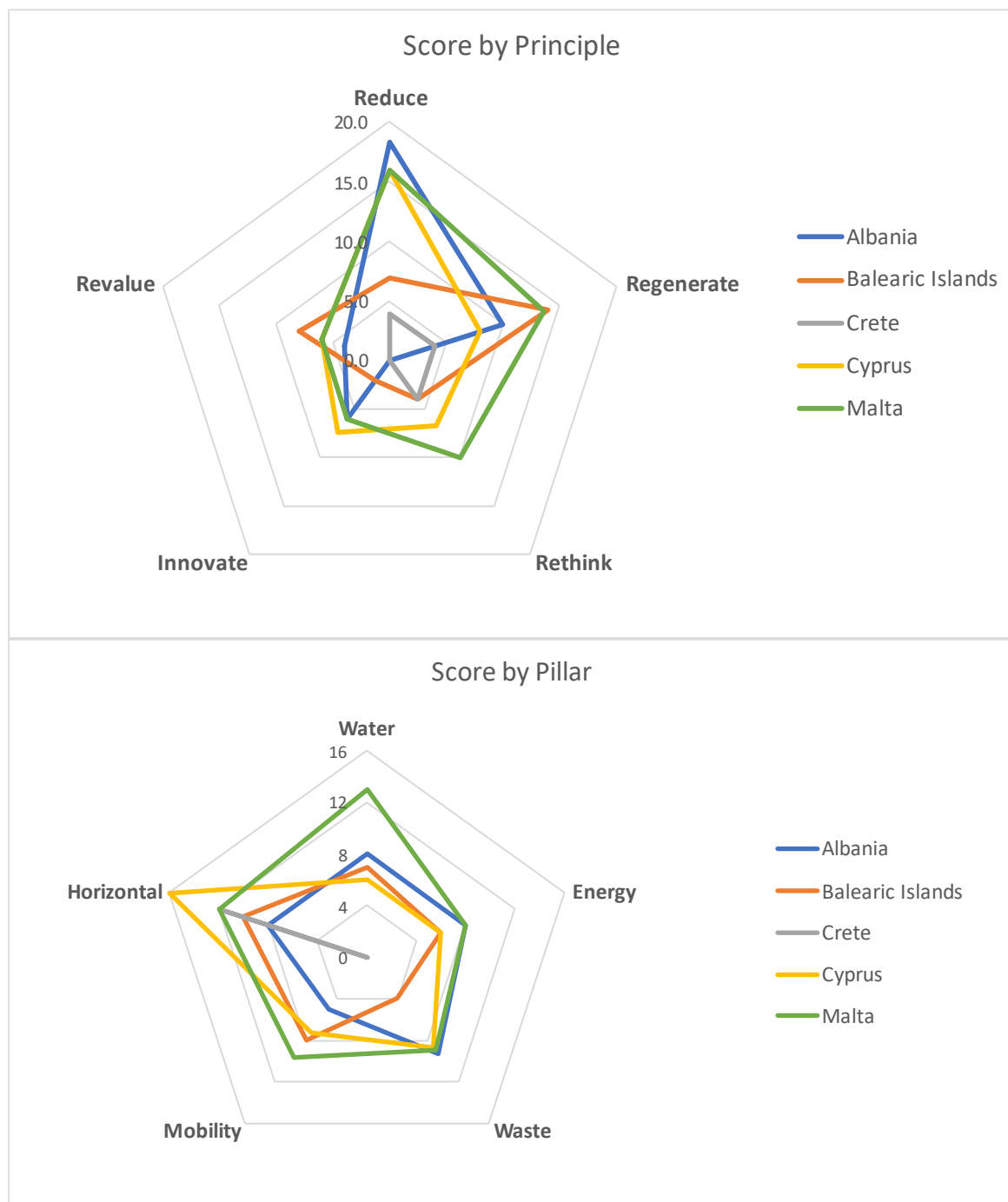
Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategijama INCIRCLE

U pogledu rezultata kružnosti po načelu, većina mjera pruženih u strategiji pripada načelima smanjivanja i obnavljanja, u skladu s prikazom na slici 9. Općenito, strategije su slabe u pogledu načela inovacija, ponovnog vrednovanja i ponovnog promišljanja. Ciparska strategija ostvarila je najbolju kombinaciju mjera za pet načela s najvećim rezultatom od 16 bodova za načelo smanjivanja i najnižim rezultatom od šest bodova za načelo ponovnog vrednovanja. Kreta nije dobila nijedan bod načela inovacija i ponovnog vrednovanja, no najviše bodova – po njih 4 – dobila je za smanjivanje, obnavljanje i ponovno promišljanje. Albanija je dobila najviše bodova za načelo smanjivanja – 18,3, a to je najveći rezultat za načelo u svim strategijama. S druge strane, Albanija je jedini partnerski teritorij koji nije dobio nijedan bod za načelo ponovnog promišljanja. Načelo s najvećim rezultatom za Balearske otoke bilo je obnavljanje, za koje su otoci dobili 14 bodova. Međutim, kod ove regije nedostaju mjere za načelo inovacija, zbog čega je dobila svoj najniži rezultat od dvaju bodova za ovo načelo. Malta je dobila najveći rezultat od 16 bodova za načelo smanjivanja, a za načelo ponovnog promišljanja nagrađena je s deset bodova, što je najveći rezultat u svim strategijama za to načelo.

U pogledu rezultata po stupu, relativno veliki rezultat dan je za horizontalni stup, a najniži rezultat – osam bodova – za ovaj stup dan je Albaniji (slika 9.). Albanija je dobila najveći rezultat od 9,3 boda za stup „otpad”, a najniži rezultat od pet bodova za stup „mobilnost”. Balearski otoci imaju relativno nizak rezultat za sve stupove, pri čemu je najniži rezultat od četiriju bodova dobiven za stup „otpad”. Kreta je dobila bodove samo za horizontalni stup, njih 12. Cipar je postigao najveći rezultat za horizontalni stup sa 16 bodova, a nakon toga slijedi stup „otpad”. Najniži rezultat od šest bodova dan je za stupove „voda” i „energetika”. Bodovi koje je dobila Malta bolje su raspodijeljeni diljem pet stupova, pri čemu je najveći broj bodova – 13 – dan za stup „voda”, a najniži rezultat od osam bodova dan za stup „energetika”.

Slika 9. Usporedba rezultata kružnosti pet strategija INCIRCLE po načelu i stupu
Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategijama INCIRCLE

5.2.2. Ograničenja rezultata kružnosti i preporuka

Sustav bodovanja razvijen i prilagođen iz Izvješća Evaluacijskog okvira strategije (dio isporučevine 4.1.1) pruža način mjerenja kružnosti mjera INCIRCLE koje je predložilo pet partnera ovog projekta. To se evaluira u smislu pet stupova i pet načela kružnog gospodarstva. Međutim, ovaj okvir ima svoja ograničenja u procjeni holističkog pristupa strategije budući da se u potpunosti temelji samo na procjeni mjera. Drugo ograničenje koje proizlazi iz okvira, kako je navedeno u odjeljku s metodološkom pristupom, obuhvaća činjenicu da okvir ne predstavlja iscrpan popis svih mogućih kružnih mjera.

Nadalje, kako je također navedeno u odjeljku s pristupom, okvir se temelji na ukupno 125 vrsta mjera, pri čemu veliki udio vrsta mjera u okviru zahtijeva daljnju složenost radi postizanja pune ocjene 2 umjesto 1, što dovodi do maksimalnog mogućeg rezultata od 120 bodova. Ovim pristupom okvir postavlja relativno ambiciozne zahtjeve za strategije koji traže dostupnost mnogo više sredstava i većeg kapaciteta za provođenje mjera i praćenje njihova napretka. Iako okvir može uvesti određena ograničenja, on pruža temelj za kvantitativno mjerenje kružnosti i ima korisnu ulogu u isticanju problema i doprinosi određivanju prioriteta, oblikovanju politika i praćenju napretka. Razvijeni okvir uspijeva standardizirati složeni niz informacija o vodi, energiji, otpadu, mobilnosti i međusektorskim problemima u jedan rezultat. Stoga razvijeni rezultat kružnosti pruža važnu osnovu za informiranje javnosti i donositelja politika o ključnim problemima u turističkom sektoru i radnjama potrebnima za upravljanje njima. Iako je glavni cilj ove evaluacije utvrđivanje rezultata kružnosti pet strategija, mora se naglasiti da razvijeni okvir treba služiti kao sredstvo, a ne cilj za poboljšano donošenje odluka.

Korisno je uočiti da, kako je odraženo u analizi jaza za svaku strategiju, svi dokumenti strategije trebaju daljnja poboljšanja, ne samo radi povećanja kružnosti mjera nego i poboljšanja strategije u cijelosti. Pri analizi i ažuriranju strategija može biti od koristi imati i druge smjernice na umu kako bi se zajamčilo da su sveukupna politika i proces planiranja primjerena rješenja problema na teritoriju. U „Radnom dokumentu smjernica za bolju regulativu“ Europske komisije (Better Regulation Guidelines Working Document) (engl.: Europska komisija, 2017.) i dokumentu „Pažljiva primjena evaluacijskih kriterija“ (engl.: Applying Evaluation Criteria Thoughtfully) Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD, 2021.) uspostavljen je skup kriterija koji se mogu primijeniti u oblikovanju intervencija, strateškom planiranju i praćenju strateških rezultata. Prema ovim smjernicama intervencije se minimalno moraju evaluirati prema svojoj:

1. djelotvornosti,
2. učinkovitosti,
3. relevantnosti,
4. unutarnjoj usklađenosti, ali i usklađenosti s drugim intervencijama EU-a
5. postignute dodane vrijednosti Europska komisija, 2017.),
6. dok OECD dodaje i utjecaj i održivost kao druga dva kriterija (OECD, 2021.).

U odnosu na smjernice Europske komisije (Europska komisija, 2017.) razvojem strategije mora se zajamčiti djelotvornost mjera u postizanju svojih ciljeva, relevantnost u pogledu potreba utvrđenih u postupku razvoja strategije i usklađenost s regionalnom politikom, nacionalnom politikom i politikom EU-a. Mora se razmotriti i njihova učinkovitost u smislu toga koliko su resursi dobro iskorišteni za postizanje željenih ishoda, zajedno s dodanom vrijednošću postignutom na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini.

Primjena tih smjernica stoga bi trebala biti odražena u cijeloj razvijenoj strategiji, što se i traži u predlošku strategije (dio **isporučevine 3.3.1: Operativni model**), razvoj strategije mora slijediti proces, pri čemu se prvo identificira kontekst u smislu relevantne postojeće politike i trenutnog stanja turističkog sektora. Potonje se treba objasniti u kontekstu veza i utjecaja turističkog sektora na resurse, okoliš i zajednice. Pomoću ovog procesa, poduprtom savjetovanjima s dionicima, mogu se identificirati problemi koji se susreću na teritoriju, što dovodi do utvrđivanja konkretnih potreba za teritorij. Posljedično se definiraju strateška vizija i ciljevi, što dovodi do istraživanja daljnjih mogućih intervencija kako bi se odgovorilo na te potrebe i ispunili definirani ciljevi. Stoga se moraju odrediti vremenski okviri, proračun i odgovorna tijela za provedbu intervencija, a potom i okvir za praćenje pokazatelja rezultata. Elementi istraženi tijekom ovog procesa pružaju temelj za evaluaciju strategije prema zahtjevima prethodno opisanih smjernica Komisije.

U tom pogledu mora se zabilježiti da ciparska strategija možda nema najveći rezultat kružnosti među ovih pet strategija. Međutim, u potpunosti slijedi proces razvoja strategije, što se mora pohvaliti. Jasno određuje potrebe, viziju, ciljeve i ciljane vrijednosti strategije i pretvara ih u konkretne mjere osmišljene da bi se ispunili postavljeni ciljevi. Iako ima ograničenja glede konkretnog dizajna mjera, proces koji se slijedio i dokumentacija ciparske strategije primjereno su usklađeni s potrebnim zahtjevima.

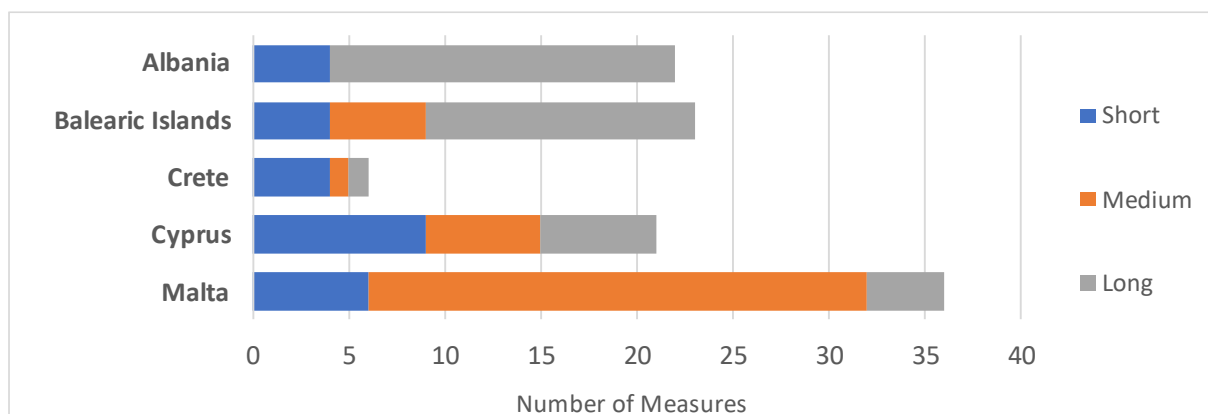
5.2.3. Trajanje provedbe pet strategija

Mjere uspostavljene u strategijama imaju različita razdoblja provedbe kategorizirana kao kratka (0 – 2 godine), srednja (2 – 5 godina) i duga (5 – 10) godina. U skladu s prikazom na slici 10., ciparska strategija ima najviše mjera s kratkim razdobljem provedbe, njih devet. Očekuje se da će se više od polovice Maltinih mjera provesti u srednje dugom razdoblju. Na kraju, Albanija ima najviše dugoročnih mjera – ukupno 18.

Ciparska strategija ima najpravnomjerniju raspodjelu mjera tijekom godina – devet ih ima kratko razdoblje provedbe, a po šest ih je i srednjoročnih i dugoročnih. Strategije Albanije i Balearskih otoka imaju najviše dugoročnih mjera, što implicira da će se vjerojatno u rezultatima strategije početi uživati nakon dužeg razdoblja, a samo nekoliko predloženih mjera dovest će do promjene u kraćem i srednje dugom razdoblju.

Slika 10. Broj mjera INCIRCLE prema trajanju razdoblja provedbe

Izvor: autorove procjene, na temelju informacija pruženih u strategijama INCIRCLE

5.2.4 Dugoročna isplativost strategija

Cilj je preporuka u nastavku poboljšati dugoročnu održivost i utjecaj, uz nadilaženje povezanih prepreka i jamčenje dugoročnog uspjeha iskorištavajući ključne čimbenike uspjeha. Kako bi se zajamčila dugoročna isplativost, ključno je da se početni dizajn strategije prikladno razvije uzimajući u obzir sve moguće aspekte uz uključenje dionika i radi jamčenja stalnog interesa i podrške. Stoga je ključno da se od početka svi problemi koji mogu proizaći iz provedbe strategije identificiraju kako bi se izbjegli kasnije smetnje. **Dobar početni dizajn** od ključne je važnosti za uspjeh usvajanja i provedbe strategije. Primjerice, to se može postići pridržavajući se dobrih praksi i tehnika koje su već dokazano uspješne. Stoga je važno da je **dizajn relevantan i prikladan** za postizanje svojih ciljeva i rješavanje problema za koje je osmišljen. To strategiju čini djelotvornom. **Djelotvornost** je ključni kriterij kojim se objašnjava opseg u kojem strategija doprinosi svojim ciljevima postizanjem namjeranih

rezultata. Uspjeh strategije ovisi o djelotvornosti aktivnosti provedbe, praćenja i primjene brojnih pokazatelja rezultata. Stoga se mora zajamčiti da će odgovorna tijela određena za izvođenje tih aktivnosti imati potreban kapacitet za to odraditi i da postoji dostatna sinergija između različitih dionika kako bi se omogućio **koherentan pristup** prikupljanju podataka i izvještavanju o informacijama.

Drugi važan aspekt jest **učinkovitost** strategije. Mora se zajamčiti da se rezultati projekta ostvare uz razuman trošak, odnosno da se sredstva dobro pretvore u aktivnosti u smislu kvalitete, kvantitete i rokova u kojem su postignuti rezultati. To ima važan utjecaj na **dugoročnu stabilnost** strategije. Troškovi provedbe svake mjere trebaju se na odgovarajući način procijeniti pomoću detaljnog istraživanja kako bi se zajamčila dostupnost finansijskih sredstava tijekom provedbe mjera.

Drugi važan aspekt za dugoročnu isplativost jest **utjecaj** strategije i njezinih mjera. To predstavlja djelotvornost mjera u doprinosu potrebama teritorija i sektora, kao i širim ciljevima politike. Važna je i **usklađenost** strategije i njezinih ciljeva s postojećom stečevinom EU-a, nacionalnim, regionalnim i lokalnim okvirima i akcijskim planovima. Kako bi strategija bila uspješna, treba se uskladiti s postavljenim ciljevima nacije. Ne može biti zasebna strategija, inače neće biti dijelom sveukupne vizije zemlje, a njezin će uspjeh biti ograničen. Važna je i unutarnja usklađenost kako bi se zajamčilo da će različite radnje unutar strategije dobro zajedno funkcionirati tako da jedna radnja podupire drugu.

6. Zaključci

Kako su to dokazali nalazi iz pet strategija, nastavak scenarija „uobičajenog poslovanja“ u turističkom sektoru nije ni kružan ni održiv budući da je aktivnost u tom sektoru uzrokom ekoloških i socioekonomskih problema koji ponekad ugrožavaju održivost teritorija. Masovni turizam i povezani obrasci velike urbanizacije i velike potrošnje predstavljaju nekoliko primjera poveznica između turističkog sektora i šireg društva, gospodarstva i okoliša. Budući da se očekuje srednjoročni do dugoročni nastavak rasta broja turista, utjecaji ovih tijekova vjerojatno će dovesti do različitih vanjskih čimbenika, uključujući, povećano onečišćenje bukom i zagađenje zraka, emisije stakleničkih plinova, prometne gužve, prekomjerni razvoj, onečišćenje mora, estetske probleme i uništavanja okoliša. Ako se ovaj trend nekontrolirano nastavi, mogu se doseći ključne prijelomne točke. Potreba za dugoročnim, odgovornim planiranjem i upravljanjem stoga je ključna za ovu industriju, posebice u eri nakon bolesti COVID-19.

Kako su to pokazale snažne veze turističke industrije s ostalim gospodarskim sektorima, koje karakteriziraju njihovi ulazni zahtjevi kao i rezultati, sektor igra važnu ulogu u prijelazu gospodarstva na kružnost.

Strategije INCIRCLE za pet partnerskih teritorija pokazuju razinu predanosti svih dionika uključenih u uključivanje operative i aktivnosti u turističkom sektoru na kružniji put. To se odražava u dosadašnjoj pripremljenosti teritorija, koju dokazuje postojanje mjera u većini od tih pet teritorija, kao i samim procesom strategije, koja je uspjela povezati različite dionike iz svakog partnerskog teritorija radi određivanja potreba, vizije i ciljeva za kružni turistički sektor. Ovaj napredak mora se priznati kao važno postignuće u pomicanju prema kružnijoj turističkoj djelatnosti na Sredozemlju.

Razina predanosti ciljevima kružnosti razlikuje se od jednog teritorija do drugog, a kreće se u rasponu od klasifikacije „početno zainteresirana“ za Kretu preko „veoma zainteresirana“ za Albaniju i Balearske otoke do najviše dobivene klasifikacije „početno proaktivistički“ za Cipar i Maltu. Ove klasifikacije, koje odražavaju rezultat

dobiven na temelju strategije, treba se uzeti u obzir kako bi se nastavilo unaprjeđivanje održivosti aktivnosti u turističkom sektoru. Ovaj proces trebaju podržati, olakšati i omogućiti mnogi akteri u sektoru, koji stoga trebaju biti angažirani u procesima planiranja i provedbe radi postizanja koristi za cijelo društvo. Zaključno, uspjeh strategije ovisi, između ostaloga, o djelotvornosti aktivnosti njezina dizajna, provedbe, praćenja i primjene brojnih pokazatelja rezultata. Stoga se mora zajamčiti da su odgovorna tijela određena za provedbu tih aktivnosti uključena od rane faze dizajna strategije kako bi se pobrinulo za vlasništvo dionika, kao i prisutnost dostatnog apsorpcijskog kapaciteta, političke volje i dostupnosti nacionalnih resursa kako bi se strategija unaprijedila.